

આત્મોત્કર્ષ

૧૦૪૭૦

નારણજી પુસ્તકોત્તમ સાંગ્રહી

વિષય સૂચી.

વિષય.					પૃષ્ઠ.
નિષ્કામ કર્મયોગ ...	...	...	...	...	૪
આશ્રમ વર્ણાશ્રમ કર્મ ...	...	...	...	...	૬
સ્વાધીનતા...	...	...	...	...	૧૦
પુરુષર્થ ...	...	...	...	...	૧૩
સાળી સંસ્કાર ...	...	...	...	...	૧૬
અભ્યર્ચ્ય અને વિદ્યા ...	...	...	...	...	૧૮
શારીરિક અને માનસિક યમ ...	...	...	...	...	૫૨
સ્ત્રેષ્ઠી વ્રત ...	...	...	...	...	૨૧
વેપાર ઉદ્યોગ ...	...	...	...	...	૨૮
સેવ બાવ ...	...	...	...	...	૩૨
ધર્મ ...	...	...	...	...	૪૪
ભક્તિ અને જ્ઞાન ...	...	...	...	...	૪૬

હિમાલય ઉત્પત્તિ પથ પ્રદર્શક નીતિ.

આ પુસ્તકમાં હિમાલયની યાત્રા, આત્મોત્કર્ષ અને નારાયણ નીતિ નામના ત્રણ ઉત્કૃષ્ટ પુસ્તકોને એકબી રીતે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. દરેક પુસ્તકમાં શું શું વસ્તુ દર્શાવવામાં આવી છે તે છટક છટક પુસ્તકની પ્રતિબિંબમાં જણાવેલ છે. પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૪૭૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રા. ૧૮૮૩૫

વિષય ૬

હરિ ઈ તત્સત

નારાયણ ગ્રંથમાળા

પુષ્પ ૫ મું.

આત્મોત્કર્ષ.

લેખક અને પ્રકાશક,

નારણજી પુરુષોત્તમ સાંગાણી.

આબતા બીલ્ડીંગ—બીડીબજાર, મુંબઈ.

---

૧ યમ આવૃત્તિ

પ્રત ૫૦૦

સંવત ૧૯૭૯

સને ૧૯૨૩.

ધી ગુજરાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું

ટે. પાંચકુવા ચારરસ્તા—અમદાવાદ.

મુદ્ર્ય ૩, ૦-૪-૦

અર્પણ

ધર્મવીર શ્રીચુત નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ સંઘવી,

આ ભયંકર કલિકાલમાં જ્યાં મનુષ્ય બુદ્ધિ મનુ-
ષ્યત્વ છોડી જે જાતિ, ધર્મ અને દેશમાંથી ઉત્પન્ન
થયેલ છે તે સનાતન હિંદુ જાતિ ધર્મનેજ ઉચ્છેદ
કરવા કટિબદ્ધ થયેલ છે તેવે વખતે આપ સ્વધર્મ
કર્મમાં દૃઢ રહી સનાતન ધર્મને સુરક્ષિત રાખી પ્રચાર
કરવા પ્રબળ પુરુષાર્થ કરો છો એ જો કે આપ તો
આપનું કર્તવ્ય સમજી ઉદ્ધોગ કરો છો પરંતુ આપની
એ શુભ પ્રવૃત્તિ કાંઈ હિંદુ જાતિને માટે યોગી ઉપ-
કારી કે અનુકરણીય નથી ! અર્થાત્ પરમ હિતકારી
છે. આપ જેવા સદાચારી મર્મશ ધર્માત્માને શ્રીહરિ
દીર્ઘાયુષ્ય અર્પી સનાતન ધર્મની અધિક સેવા કરવા
ભાગ્યશાળી બનાવે એવી ઇચ્છાસહ આ લઘુ પુસ્તક
આપના કરકમળમાં આપ સાથેના સ્નેહસ્મરણમાં
સમર્પી કૃતાર્થ થાઉં છું.

હું છું, આપનો ધર્મબંધુ,

નારણુજી પુરુષોત્તમ સાંગાણી.

શ્રી આત્મોત્કર્ષ.

उद्धरेदात्मनोऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥

પૃથ્વીપર એવો કોઇ દેશ નથી કે એવું કોઇ મનુષ્ય નથી, જે આત્મસુખ-આત્મ કલ્યાણ માટે ઉદ્ધોગ ન કરતું હોય. અર્થાત્ સમગ્ર સંસારના મનુષ્ય માત્ર જેમ પોતાને ઉચિત લાગે છે તેમ વિચારથી મોહથી કે અનુકરણથી નિત્ય અને સત્ય સુખ સંપાદન કરવા પાછળ આવશ્રાંત ઉદ્ધોગ કરે છે. પછી કોઇ મંદ ગતિથી કે કોઇ શીઘ્ર ગતિથી એકજ વેગમાં તણાયા કરે છે. પરંતુ ભરત-ખંડ અને જગત્પરના બીજા દેશના લોક વચ્ચે એક મોટું અંતર છે. એ અંતર તે એ છે કે, આર્યોવર્તના હિંદુઓ જગતના તમામ પદાર્થને ક્ષણિક અને નાશવંત માની આત્મ તત્ત્વને અવિનાશી-સર્વ સુખનું સાધન માની તે મેળવવા પાછળ બહુ ભારે મથન કરે છે. હિંદુસ્થાન જે એક પરમેશ્વરનો સંપૂર્ણ કૃપાપાત્ર દેશ છે, જ્યાં સ્વયં પરમાત્માએ અવતારો ધારણ કરી તથા ઋષિ-મુનિઓએ અમોઘ તપ, ભકિત, જ્ઞાન અને યોગ સાધનદ્વારા આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરી, મનુષ્ય પ્રાણીના શ્રેય માટે નાના પ્રકારના વેદશાસ્ત્ર સ્મૃતિ, પુરાણોમાં ઉપદેશ આપેલ છે, દુઃખ અને દુદ્દેશાની વાત છે કે તે તરફ આપણા લોકોની દ્રષ્ટિ ન જતાં યુરોપના તરંગી અને અસ્થાયી સુખ પાછળના ઉદ્ધોગ તરફ આશ્ચર્યચકિત બની વગર વિચાર્યે બણા ન કરવા જેવી ટેવ-ક્રિયાઓનું અનુકરણ કરી રહ્યા છે.

આવા અવિચારી અનુકરણથી પરિણામ શું આવ્યું ? પરિણામ એ આવ્યું છે કે સત્ય પુરુષાર્થ-ધર્મ શાસ્ત્રોની આત્માનુસાર વર્તવાનું ભારતમાં ક્રમે ક્રમે શિથિલ થયું. આત્રમ વર્ણાત્રમ ધર્મની ઐત્ર પ્રથા, જે પ્રથા અનંત અને સ્થાયી હતી તે પહેંચાડનારી છે તે નષ્ટપ્રાય થઈ ગઈ. પોતાનું શું છે, તેમાં સાઈ માફું તત્ત્વ શું છે ! તે પણ જાણ્યા વિચાર્યા વગર કેવળ બાહ્યથી વિદેશી શિક્ષણ, સહવાસ અને ઉપરની સુશોભિત દેખાતી ટાપટીપવાળા મોજશોખના પદાર્થોથી આત્મભાન ભૂલી ધણી હિંદુ તો નાસ્તિક પણ બની ગયા છે. યુરોપી-અનોનું છે તેટલુંજ સાચું અને સુખ આપનારું છે, બાકી હિંદુસ્થાનનું સઘળું જંગલી અવસ્થાએ પડેંચાડનારું છે; તેમજ વેદશાસ્ત્ર પુરાણો ગણેાડથી ભરપૂર છે એવી આત્મધાતીક માન્યતાના ફેલાવાથી હિંદુ અત્યારે ભારે અધોગતિને પામ્યું છે. સઘળી સંપત્તિ, સ્વતંત્રતા અને ધર્મ કર્મ સદાચાર હુમપ્રાય થઈ જઈ વિદેશી સત્તાને આધીન બની દુઃખ દરિદ્રતામાં આપણા જીવન વ્યતિત થઈ રહ્યાં છે. આપત્તિથી અને તેનાં આર્તનાદથી પીડાવાને લીધે લોકોની આંખ ઉઘડવા માંડી છે. ક્યાંક ક્યાંક જાગૃતિ પણ આવી છે અને લોકોની સ્થિતિ સુધરે તેવા ઉપાય પણ થાય છે; પરંતુ તે બધા એવા પ્રયત્ન થતાં જોવામાં આવે છે કે, પ્રાયઃ હિંદુધર્મથી વિરુદ્ધ-યુરોપિયનોને અનુમરતાંજ થાય છે, તેથી ઉત્પત્તિને બદલે અલ્પવર્તિમાં એક વધારો થતો જાય છે. આ વખતે ધણી ભોળા અને અજ્ઞાણ લોક પોતાનામાં શ્રદ્ધા ન રાખતાં બીજાના પર આધાર રાખે છે કે ફલાણો માણસ અમારો કે દેશનો ઉદ્ધાર કરી દેશે; પણ તે માન્યતા બૂલ ભરેલી છે. ભગવાન પ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ઉપરના શ્લોકમાં એમ આજ્ઞા કરે છે કે,

ઢાઢ ઢાઢનું તારક કે ઉદ્ધારક નથી કિંતુ પોતે પોતાનો તારક સવળી દિશાએ પ્રયત્ન કરવાથી ખતી શકે છે. આથી જેને ભગવાનના વચનમાં વિશ્વાસ છે એવા હિંદુએ તો ધર્મશાસ્ત્રને પ્રાધાન્યપાદ આપી તે (શાસ્ત્ર) ની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉન્નતિનો માર્ગ મોકળો કરવો ઘટે. અમો પશુ એજ જગન્નિયતા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા અને ઋષિમુનિ પ્રણીત ધર્મ શાસ્ત્રોમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ભક્તિ ધરાવનારા ઢાઢ દેશ વિદેશનું સારી રીતે જોયા અનુમત્યા પછી ધર્મશાસ્ત્રોની દૃષ્ટિએ જેમ પૂર્વકાળમાં હિંદુસ્થાન સંપૂર્ણ સુખ, ઉન્નાત, આખાદી, સ્વાતંત્રતાના ઉચ્ચ શિખરે બિરાજી આલોક પરલોકનું સાર્થક કરતું તેમ હવે પછીના પ્રકરણોમાં વિચાર કરીશું.

નિષ્કામ કર્મયોગ.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

મા કર્મફલહેતુર્મૂ માં તે સંગોસ્ત્વકર્મણિ ॥

સકળ શાસ્ત્ર પ્રમેયે છે કે, આત્મજ્ઞાન-પ્રભુ સાક્ષાત્કાર વિના જીવને ખરી શાંતિ મળવાની નથી. દુનિયાના ગમે તેટલા સાંસારિક સુખો મોગવાય તો પણ આખરે તેમાં દુઃખ, ભય, ત્રાસ, બિરાશા ઉપજવાનીજ. મનુષ્ય ગમે તેટલો સમય ધધરથી વિમુખ રહો આત્મજ્ઞાન માટે ઇચ્છા કે પ્રયત્ન ન કરે પરંતુ છેવટે તો તેને અતેક જન્મ જન્માન્તરે પણ પ્રભુશરણ આવી આત્મજ્ઞાન મેજએજ છૂટકો છે. તો ભવેકી મનુષ્યે શા માટે વર્તમાન સમયથીજ અતેક પુણ્યના યોગે ભરતખંડ જેવો ઉત્તમ દેશ, હિંદુ જાતિ જેવી ઉત્કૃષ્ટ જાતિમાં

મનુષ્ય તરીકે જન્મ પામ્યા છતાં જેમાં પોતાનું પરમ શ્રેય રહેલું છે તે પ્રાપ્ત કરવાર્થે બીજા નકામા વ્યવસાયો અંધ કરીને ઉલ્લોભન કરવો ? અર્થાત્ અવશ્ય કરવો હતપ્રદ છે.

આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના ધણા ઉપાય છે પણ તે સર્વમાં શ્રેષ્ઠ અને સુલભ ઉપાય નિષ્કામ કર્મયોગ છે. મનુષ્યે સાંસારિક કે પારમાર્થિક જે જે કર્મ કરવાનું છે તે તે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર હોવું જોઈએ. વળી તે માત્ર શાસ્ત્રોક્ત હોય એટલેજ ખસ નથી કિંતુ તે નિષ્કામ-ફળ બદલાની આજ્ઞા વિનાનું હોવું જોઈએ. ફળની આજ્ઞા વિના કર્તવ્ય શુદ્ધિથી થતાં જે કર્મ કરવામાં આવે તે કર્મને નિષ્કામ કર્મયોગ કહેવામાં આવે છે. જે જાતિમાં જે પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો હોય તે જાતિના ધર્મ પ્રમાણે તે કર્મ કરે અને કર્મ કરતાં સુખદુઃખ, લાભ હાની કે માન અપમાન પ્રાપ્ત થાય તોપણ અંતઃકરણમાં દુઃખ કે કંટાળો ન ઉપજવતાં પ્રસન્ન ચિત્તથી કર્તવ્ય સમજી કર્મ કર્યા કરાય તે નિષ્કામ કર્મ-યોગ કહેવાય. તેવો નિષ્કામ કર્મયોગ આચરતાં આચરતાં કાળક્રમે ચિત્તની મલિનતા દૂર થઈ જઈ હૃદય શુદ્ધિ થાય છે. એક વખત પુરૂષનું હૃદય નિર્મળ થયું કે પછી તેને પરમ શાંતિ-આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં વિલંબ લાગતો નથી.

માણસ માત્ર હરેક કાળમાં કર્મ તો કર્યાજ કરે છે. કાષ્ટ એવી વ્યક્તિ નથી કે તે પળભર કર્મ કર્યા વિના રહી શકે; પરંતુ અત્યારે આપણે પ્રાયઃ એવા કામ કરવાની ટેવવાળા થઈ ગયા છીએ કે જેમાં આપણો સ્વાર્થ અને પસંદગી રહેલી હોય. જ્યાં સ્વાર્થ અને પસંદગી નથી ત્યાં લોક ભાગ્યેજ પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રિય અપ્રિયતા રૂપ સ્વાર્થ અને પસંદગીથીજ મનુષ્ય બંધનને પ્રાપ્ત થાય છે. જેને બંધનમાં ન સપડાવવું હોય તેને માટે ઉપાય સરળ છે કે તેણે

કાર્યની ગતિ પક્ષટાવવી. જે કામ આપણે સ્વાર્થ બુદ્ધિથી અને મન પસંદગીથી કરીએ છીએ તે તેમ ન કરતાં શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરવું, એટલે આપણે મુક્તજ છીએ. વળી એ પણ સમજવાની જરૂર છે કે, જેમ બદલાની આજ્ઞાવાળાને ફળ મળે છે તેમ નિઃસ્પૃહીપણે-ફળ કે લાભ હાનીની દરકાર કર્યા વગર કર્તાવ્ય ગણીને શુભ કર્મ કરે તેને પણ શ્રેષ્ઠ બદલો તો અવશ્ય મળે છેજ. ફેર માત્ર એટલોજ છે કે આજ્ઞાવાળો કર્મ કરતાં બંધનમાં પડે છે ત્યારે નિષ્કામી સદાય મુક્ત રહી સંતોષ ભોગવે છે. માટે આત્મોત્કર્ષ ઇચ્છનારે કોઈ કામ મનસ્વીપણે કે સ્વાર્થ બુદ્ધિએ ન કરતાં શાસ્ત્ર વિધિ પ્રમાણે નિષ્કામ કર્મ કરવામાં-કર્મ ઇશ્વરાર્પણ કરવાથી કર્મનો દોષ સ્વયં પરમેશ્વરજ હરી લઈ તેનું શ્રેય અને સુખ પણ પોતેજ વિચારે છે, જેમ પુત્ર પિતાની આજ્ઞાનુસાર સ્વાર્થ રાખ્યા વિના વર્તે તો પિતા પુત્રનું કદ્યાણુ કરે છે.

વળી નિષ્કામ કર્મયોગીજ જગતમાં ઉપકારી અને અવિનાશી સુખના કામ કરી શકે છે. ઋષિ મુનિઓને થઈ ગયા આજે હજારો અને લાખો વર્ષ વીતી ગયા છે તો પણ તેઓ જે નિષ્કામ કર્મ કરી અલૌકિક પદ પ્રાપ્ત કરી ગયા છે તેથી તમામ હિંદુ તેમને વંદન કરે છે. સ્વાર્થી અને મનસ્વીપણે ચાલનાર માણસ હરેક કામમાં પાછો પડે છે અને અપકીર્તિને પાત્ર હરે છે. તેથી શ્રેષ્ઠ ગતિ ઇચ્છનારે તો સર્વ શુભ પ્રદાન નિષ્કામ કર્મયોગજ આચરવો. નિષ્કામ કર્મયોગનું આચરણુ તો મનુષ્ય ત્યારેજ કરી શકે કે જ્યારે તે આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે વતતો હોય. હવે પછીના પ્રકરણમાં આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ એટલે શું ! તે વિચારીશું.

આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ.

આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મની પ્રણાલી આપણી આર્ય પ્રજામાં એટલી શ્રેષ્ઠ અને સુખકારક છે કે તેને અનુસરનાર સુખમાં જીવંતી વિતાડી સીધો મોક્ષમાં જઈ શકે છે. આશ્રમ એટલે બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સન્યસ્ત તથા વર્ણાશ્રમ એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં યજ્ઞોપવિત લઈ બ્રહ્મચર્ય પાળી ૨૪ કે ૩૬ વર્ષની વય પર્યંત ગુરૂ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં બ્રહ્મચર્ય અવસ્થા પસાર કર્યા પછી લગ્ન કરી માતા પિતા અતિથિની સેવા તથા પરમાર્થનું સેવન, જાતિ અનુસાર ધંધો કરતાં થકાં ૪૫ વર્ષની વય સુધી કરવું, ૪૫ વર્ષની ઉંમર થયા બાદ શનૈઃ શનૈઃ વિષયોમાંથી મન કાઢા પરોપકાર અને ધર્મ ધ્યાનની વૃત્તિ વધારી ૬૦ વર્ષની વયે સસારના સંપ્રજ્ઞા પદાર્થોપરથી આસક્તિ ઉઠાડી કેવળ પ્રભુ પ્રત્યે ધ્યાન લગાડી શાસ્ત્ર વિચાર, તિર્થાટન, સત્સમાગમ કરતાં રહી સન્યસ્ત દશા ગુપ્તરવી.

બ્રાહ્મણ જાતિમાં જન્મ થયો હોય તો તેણે વેદશાસ્ત્રોનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી સદાચારી બની મમત રાખ્યા વિના દાન લેવું તથા દેવું. શાસ્ત્રો ભણવા અને ભણાવવા તથા યજ્ઞો કરવા અને કરાવવા આ રીતે વર્તતાં આજીવિકામાં હરકત આવે તો બ્રાહ્મણે ક્ષત્રિયવૈશ્યનો ધંધો કરી લેવો. ક્ષત્રિય-રઝપુત જાતિના ગૃહસ્થે ધર્મશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવા સાથે ખાસ યુદ્ધ કરવાનું શીખી લઈ ન્યારે પોતા ઉપર કે નિરાધાર પ્રજા ઉપર આકૃત આવે ત્યારે તેની વહારે ચડી શત્રુ સાથે સમામ કરી પ્રજાનું રક્ષણ કરવું. પરંતુ જે ક્ષત્રિય ગરાસ વિનાનો

યજ્ઞ યજ્ઞો હોય તેણે ખેતીવાડી વેપાર કરી નિર્વાહ ચલાવવો. વૈશ્ય-
વાણિયાએ ધર્મશાસ્ત્રનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી ખેતીવાડી વેપાર ધંધો તથા
ગાયોના પાલનનું કામ જાગી લક્ષ લોકોની સુખ, સગવડતા, સ્વતં-
ત્રતા, આગાદી તરફ લક્ષ રાખી માપ તોલ વજનમાં ઓછું દીધા
વિના પ્રમાણીક અને સાહસિક ભુદ્ધિથી વેપાર વાણિજ્ય ખેડવું. કઠાય
તેમ કરતાં નિર્વાહ ન ચાલે કે સાધનનો અભાવ હોય તો વેપારીની
નોકરી કરી લેા, છતાં લક્ષ તો ખેતી વેપાર અને ગાયોના રક્ષણ
તરફજ રાખવું. કારણ, મનુષ્યને માટે બધા દિવસ સરખા હોતા નથી.
નિયારવંત ઉદ્યોગી પુરૂષને ઉત્તમ તક અવશ્ય આવી મળે છે. એથા
વર્ણના લોક-શુદ્ધે ઉપરના ત્રણ વર્ણની નોકરી-સેવા કરી આજીવિકા
ચલાવવી અને પ્રભુ ભજન કરવું.

ઉપરોક્ત રીતિએ જે માણસ આશ્રમ ધર્મનું યથાર્થ પાલન
કરી વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે વર્તે તો તેને જરા પણ મુશ્કિલ કે
અગવડતા ન નડતાં ઉત્તરોત્તર સુખ સગવડતાનીજ પ્રાપ્તિ છે. અવ્ય-
વસ્થા તો ત્યાંજ થાય છે કે જ્યાં અને જ્યારે મનુષ્ય આશ્રમ ધર્મ
છોડી વર્ણાશ્રમના કર્મ કરે છે અને વર્ણાશ્રમમાં મૂકેલી જણાતાં તે
પણ ત્યાંજી ફાવે તે કર્મ કરવા પ્રેરાય છે.

હિંદુ ધર્મની શ્રેષ્ઠતા નહિ સમજનાર એવા યુરોપીયનો અને
તેનામાં મોહ પામેલ તેના બ્રહ્મ અનુયાયીઓ આજકાલ એવી દલીલ
કરે છે કે, જાતિ તથા ધર્મના પાત્રનથી હિંદુસ્થાન અવનતિને પામ્યું છે.
પણ જાતિ ધર્મની મર્યાદા રહિત યુરોપ અમેરીકાની પ્રજા ઉત્તતિના
શિખરે પહોંચી છે. વળી તેઓ સૃષ્ટિના બંધારણનો વિચાર કર્યો
વિના મૂર્ખતાથી એવી પણ દલીલ કરે છે કે પ્રભુની સૃષ્ટિમાં સૌ

માણસ સરખા હોવા જોઈએ. (તેઓના માત્ર મોઢાના કહેવામાં પણ વર્તનમાં મુદ્દલ નહિ.) તેમાં ઉચ્ચ નીચ સ્ત્રી પુરુષ એવો ભેદ શા માટે રહેવો જોઈએ. શા માટે યુરોપીયનોની જેમ આપણે હિંદમાં જાતિભેદ કાઢી નાખો, ધર્મના બંધનો નિર્મૂળ કરી આઓને પુરુષોના જેટલા હક અને દૂટ ન આપી. તેમ ઢેડ, ચમારનો ધંધો પાવત્ર ગણી તેઓને કાં ન આડકલું!

અરેખર આવી દલીલો કરનાર મૂખ શિરોમણી સરદારો પ્રત્યે તેઓની ભયંકર અચાનકતા માટે દયા ખાવાનું છે કે, પરમાત્મા તેમની મલિન જીવિતે સુધારે. ઉક્ત દલીલોનો પ્રત્યુત્તર આપણી પાસે ધણો સ્પષ્ટ અને અસરકારક છે અને તે એ છે કે; પ્રજાએ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી તેની સુચવસ્થા માટેજ જાતિ ધર્મ કર્મ નિર્માણ કર્યા છે. ઉચ્ચ નીચ-પણું પ્રાપ્ત થવું એ કોઈનું આપેલું નથી પરંતુ તેના પોતાના કર્મ-નેજ આભારી છે. જે પ્રકારનું કર્મ પૂર્વકાગમાં કર્યું હોય તેના પરિણામમાં વર્તમાન અવસ્થા મળેલી હોય છે. યુરોપ અમેરીકાના લોક સ્વચ્છંદતાથી વર્તે છે તેથી તેઓ સુખી છે એમ માનવું નહિ; પરંતુ તેઓ ખરી રીતે તપાસતા દુઃખીજ માણસ પડે છે. તેઓમાં એટલી બધી પ્રજાજ સ્વાર્થો-વિષમાંધ પશુ વૃત્તિ દાખલ થયેલી છે કે આ કર્યું, તે કર્યુંની પ્રવૃત્તિ પ્રવર્તિ રહી છે. ક્ષણભર પણ તેઓ શાંતિ ભોગવી શકતા નથી. સેંકડે દશથી પંદર ટકા વસ્તી અતિ શ્રીમંત અને ખાડીની ધણી મોટી સંખ્યા દરિદ્રોની છે. ગરીબ માણસો દિવસમાં ૧૬ કલાક મજૂરી કરે છે તો પણ પેટનું પૂરું કરી શકતા નથી.

વળી ત્યાં જાતિ નથી એમ પણ નથી પણ એક નહિ ને બીજા સ્વરૂપમાં કલાસિસ્ટમ-વર્ગ વિભાગની રીતે જાતિપણું છે. અમીર, વેપારી, નોકરીઆત કે મજૂર એક બીજાની સાથે બેસી રોટી બેટી વ્યવહાર કરતો નથી પણ પોતાની સમાન સ્થિતિવાળા સાથેજ સંબંધો સાંસારિક વ્યવહાર કરે છે. કાષ્ટક અપવાદ તરીકેજ એ પ્રચાલી વિરૂદ્ધ વર્તે છે. તેમ તો હિન્દુસ્થાનમાં પણ વર્તાય છે. આપણા દેશમાં ધણા વંડી વર્ણસંકર બને છે તેનો યાતિ બહિષ્કાર થવા સિવાય બીજી કંઈ શિક્ષા થાય છે ! યુરોપમાં સ્ત્રીઓને અણુછાજતી છૂટ છે, તેથી તો તેઓનો ગૃહસ્થાશ્રમ અતિ વિષમબન્યો છે. સ્ત્રી, પતિની કે ધરની સંભાળ-દરકાર ન રાખતાં સ્વચ્છંદે વર્તે છે અને તેમાં એક બીજા સાથે જરાક અથડામણ થઈ કે તેજ વખતે છૂટાછેડા-પતિ પત્નીના સંબંધનો ત્યાગ થાય છે. આવા કટી કરનારા સ્ત્રી પુરૂષની સંખ્યા સેંકડે ૩૦ ટકાથી વધારે નીકળે છે. પરંતુ આપણા ભારત વર્ષમાં તો ગૃહિણી પતિને ગરભેશ્વર ગણી પતિ તથા પતિના કુટુંબની પ્રેમથી સેવા કરે છે અને પતિ પણ પોતાની સ્ત્રીને કેવળ વિષય ભોગવવાનું સ્થાન ન માનતાં પરમાર્થ સાધવાના માર્ગમાં સહાયક દેવી તરીકે ગણી સ્ત્રીની શીયળતાનું રક્ષણ કરી અજવજનું સાધન લાવી આપે છે. આવા ઉત્તમ વર્તાવથી અન્યોઅન્યમાં પ્રેમ પ્રકટે છે અને સુખ કે દુઃખમાં જીવંતી સુધી સાથેજ જીવે મરે છે. ઉપર વર્ણુઓ તેવો આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ અમે તેટલો હિતકારી અને સુખપ્રદ હોવા છતાં તેનું યથાર્થ પાલન પરતંત્રતામાં થવું અશક્ય છે. તેનું વિધિસર પાલન તો સ્વાધીનતા હોય ત્યારેજ મ્હં શકે; માટે હવે આપણે સ્વાધીનતા સંબંધી વિચાર કરીશું.

સ્વાધીનતા.

સ્વાધીનતા એટલે સ્વતંત્રતા પણ સ્વચ્છંદતા નહિ. તેમ વિદેશી સત્તાના આંકુશમાંથી મુક્ત થઇ મનસ્વી, આપ મતઝખી અને દુરાગ્રહી માણસ કે માણસોના પંજામાં જકડાવું એ પણ નહિ. આપણે તો એવી જાતની સ્વાધીનતા, સ્વતંત્રતા કે સ્વરાજ્ય જોઇએ છે કે, મહારાજ દશરથ જેવું, દશરથ પોતે પ્રરાક્રમી અને બુદ્ધિમાન હોવા છતાં વસિષ્ઠ ઋષિ જેવા જ્ઞાતી પુરુષોની સલાહ લઇને પ્રજાની આબાદી, ધર્મ, આરોગ્યાદિનું રક્ષણ અને વૃદ્ધિ થાય તેવું રાજ્ય ચલાવતા. હિંદી પ્રજા એવા પ્રકારની સ્વતંત્રતા ઇચ્છે છે કે જેમાં કોઇ માણસ દુરાચારી દરિદ્રી કે દુઃખી ન હોય અને પોતાનો ધર્મ છૂટથી પાળી શકતો હોય. લોકો સ્વાધીનતા એવી રીતની ચાહે છે કે જેમાં દેશના વેપાર ધંધા, હુન્નર ઉદ્યોગ, વિદ્યાનું રક્ષણ થાય અને પ્રજાને કોઇ પ્રકારનો અન્યાય પક્ષપાત કે અપમાન સહન કરવું ન પડે. એવું સ્વરાજ્ય કે સ્વાધીનતા ન હોવાને કારણે અત્યારે હિંદમાં ધર્મ, વિદ્યા, યજ્ઞ, બુદ્ધિ, સમૃદ્ધિ સર્વ નાશ પામ્યા છે—હરાઇ ગયા છે અને ખચેલા હરાતા જાય છે.

પૂર્વે હિંદ દેશ એવો હતો કે (જ્યાં સૂધી દેશમાં પરદેશીઓનો ખગ નહોતો ત્યાં સૂધી) વિપુલ સંપત્તિ, મોટા પાયાપર ખેડાતું વેપાર વાણિજ્ય તથા ખાવાપીવાની વસ્તુ પાણીના મૂલ્યે સસ્તી વેચાતી. પરંતુ પરદેશીઓનું આગમન થયા બાદ તેઓએ યુક્તિથી સત્તા હાથ ધરી. પરદેશી વેપાર તેમાં ખાસ કરી વિકાસતના વેપારને ઉત્તેજન આપી હિંદના વેપારને હરીફાઇમાં ગમડાવી પાડી લોકોને દીન દરિદ્રી આડ-તીઆ અને મજૂર બનાવ્યા છે. કાચી વસ્તુની ઉત્પત્તિમાંથી બહુખરી

પરદેશ ઉપડી જાય છે. થોડી ધણી જે કાંઈ બચે છે તેનાપર સીધા ટેડા કર નાખવાથી આગળના કરતાં તે ચીજોના દામ દશ વીશ ગણ વધારે પડે છે. અર્થાત્ આગળ માણસ પાંચ રૂપિયામાં ઘેર બેઠાં વેપાર ધંધો કરી કુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવી શકતો તે અત્યારે દેશ-વટાની માફક પરદેશ રખડી રઝળી આખો દિવસ મહેનત કરી અનેક સાચા ખોટા કરે છે તોપણ કુટુંબનું પોષણ પચાશ રૂપિયામાં પણ કરી શકતો નથી. પવિત્ર આર્યભૂમિમાં સંસ્કૃત ભાષાદ્વારા વેદશાસ્ત્રોનું પઠન પાઠન થતું. ઈંદ્ર, ચંદ્ર, સૂર્યને પ્રસન્ન કરી વરસાદ વરસાવવા તથા નિર્મળ હવા બનાવવા માટે ઠેકઠેકાણે યજુયાગ થતા. લોકો આશ્રમ વણશ્રમ ધર્મના યથારિચિત પાલનથી સ્વર્ગીય સુખ અને મોક્ષના આધિકારી બનતાં, તે પવિત્ર દેશના અત્યારે શા હાલ છે ! અત્યારે વેદની જગ્યાએ અંગ્રેજી ભાષાનાં બિભત્સ નોવેલોનું વાંચન, સીગરેટનું પીણું, લગભગ દર વર્ષે દુષ્કાળ અને લોકો નાસ્તિક-ધર્મ કર્મહીન બની નરકના જેવાં દુઃખો પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે. હિંદમાં ચોરી, સટો, ભુગાર, દારૂ, માંસ, વ્યભિચાર વગેરે અનાચાર કરવામાં મોટું પાપ મનાતું અને તેવું દુષ્ટ આચરણ કરનારને કઠોર શિક્ષા થતી હતી તે જગ્યાએ અત્યારે સ્વતંત્રતાના અભાવે રાજ્યસત્તા તરફથી હિલટી મદદ અપામ છે. ચોરનો બચાવ વકીલ મારફતે કોર્ટમાં કરી શકાય છે. ઘોડહોક, લોટરી અને શેરબજારના સટામાં રોજ હજારો માણસ લાખો રૂપિયા ગુમાવી પામમાલ બને છે. શહેરે શહેર વાંદરા જેવા કસાઇખાના અને માંસ મારફીટો લોકોના પૈસાવડે ઉભી કરવામાં આવી છે. લાઇસન્સવાળી દારૂની દુકાનો તથા શહેરની મધ્યમાં વેશ્યાના ઘર આવેલા છે. આયુર્વેદના ઉપચારથી તુરત

હર્દીને થોડી કિંમતની દવાથી ફાયદો થતો હતો તેને રસાતાળ પહેંચાડી દારૂ મિશ્રિત મોંઘી વિલાયતી દવા દાખલ કરવાથી હર્દી અને રોગ ઉભય વધ્યા છે. મનુષ્યઅન્ના જેવાં રોગના સપાટામાં સાઠ સાઠ લાખ માણસ ઉઠી જાય તો પણ સત્તાવાળા કાંઈ ઉપાય ન લેતાં હવા ખાવા અર્થે રોકાય છે. તાત્પર્ય કે સ્વતંત્રતા લૂંટાઈ જવાથી હિંદનું સર્વસ્વ લૂંટાઈ ગયું છે.

ઈંગ્લંડ, જરમની, અમેરીકા વગેરે સ્વતંત્રતા ભોગવનારા દેશોમાં હિંદુસ્થાનની જેમ ખાવાપીવાના પદાર્થોની વિપુલ ઉત્પત્તિ નથી. તેમ ધર્મના અમોઘ તત્ત્વો પણ નથી તોપણ સ્વાધીનતાના કારણે બહારની લૂંટ નહિ થતી હોવાથી તેઓ ધન ધાન્યે સુખી છે. સરકારી સહાયના બહોળાં સાધનો થકી માતૃભાષામાં તમામ ઉપયોગી વિદ્યા હુન્નર થોડા વખતમાં લોકો શીખી શકે છે. ત્યાંની પ્રગતિ અન્યાય, પક્ષપાત, અપમાન સહન કરવા પડતાં નથી કિંતુ (યુરોપીય દેશોમાં) યુરોપીઅનો વેપાર વાણિજ્ય સરકારી સહાનુભૂતિથી દેશ વિદેશમાં ખેડી સત્તા અને સમૃદ્ધિ ભોગવે છે. સ્વતંત્રતાને લીધે તેઓ હર પ્રકારના બુદ્ધિ, બળ, જ્ઞાન વધારવાની અનુકૂળતા ધરાવે છે. આ પણ દેખીતું છે કે એક પ્રગ્ન કે જે પ્રગ્નનો બિન્ન દેશ, બિન્ન ધર્મ તથા બિન્ન જાતિ છે, તે પ્રગ્નને અન્ય પ્રગ્ન પર મમતા-પ્રીતિ નજ હોઈ શકે. બલે કહાય તે ઉપર ઉપરથી દંભ રાખી બીજી પ્રગ્નને સુધારવાનો પરાપકારી તરીકે દાવો કરે પણ તેવો દ્રષ્ટી તરીકે ઓળખાવવાનો દાવો કરનારાઓ અંદરખાનેથી તો ભયંકર સ્વાર્થ સાધુજ નજીયા છે.

જગતની હરકોઈ પ્રગ્નની સ્થિતિ તરફ દ્રષ્ટિ કરવામાં આવે તો સમજી શકાય છે કે હિંદની પ્રગ્ન જેટલી બીજી કોઈ પ્રગ્ન અધોગતિ

ભોગવતી નથી. આથી સહજ પ્રશ્ન થાય છે કે હિંદુની પ્રજા જે ઉન્નતિનાં ઉચ્ચ શિખરે વિરાજમાન હતી તે શા કારણથી આટલી બધી ગમડી પડી ! કારણ તપાસીએ તો એમ સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે પ્રજાએ મોહથી ધર્મના તત્ત્વનો ત્યાગ કરી પરતંત્રતા સ્વીકારી. આથી નિરાશ પામી વિશેષ દુઃખમાં દૂબવાનું પ્રયોજન નથી પણ કર્તવ્યને ધર્મ ગણી ગયેલી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવી. સંસારનો ઇતિહાસ જોતાં ખાતરી થાય છે કે સ્વતંત્રતા મેળવવી એ કાંઈ અશક્ય કે અસંભવીત વાત નથી, પણ શક્ય છે. પુરૂષાર્થ એ એવો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે કે તે થકી સર્વ મનોરથ સફળ થઈ શકે છે; તેથી હવે પછીના પ્રકરણમાં પુરૂષાર્થ વિષે વિચાર કરીશું.

પુરૂષાર્થ.

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી તે આજ પર્યંત જેટલા જેટલા મહાનુભાવ પુરૂષો થઈ ગયા અને હયાતી ધરાવે છે તેઓ સર્વ પુરૂષાર્થના બળવડે ક્ષુદ્રપણામાંથી મહાપુરુષપણને પામ્યા છે. કાંઈ પણ મહાપુરૂષ જન્મ-થીજ મોટો જન્મ્યો હોય એવું અથવા પ્રારબ્ધ-નશીબના યોગે ઇચ્છા માત્ર કે વિના પ્રયાસે એકાએક મહાનતાને પામ્યો હોય એવું એક પણ દ્રષ્ટાંત બન્યું નથી અને બનવા સંભવ પણ નથી. કારણકે નશીબ અથવા પ્રારબ્ધ એ વસ્તુતઃ પુરૂષાર્થનું ફળ છે. પૂર્વકાળમાં અનેક બ્રાહ્મણો થઈ ગયા છે પણ તેઓના નામનિશાન કાંઈ જાણતું નથી; ત્યારે પુરૂષાર્થવાદી વસિષ્ઠ, બૃહુ, ભરદ્વાજ, યાગવલ્ક્ય વગેરે ઋષિઓના નામ સંસાર હજી સુધી વિસર્યું નથી એ તેઓના પુરૂષાર્થનો પ્રતાપ છે. પ્રથુ, ભરત, માંધાતા, પ્રતાપ, શિવાજી આદિ રાજાઓના ચરિત્રોનું પ્રેમથી સ્મરણ થાય છે એનું કારણ માન

તેઓનો પુરૂષાર્થજ છે. પ્રહ્લાદ, ધ્રુવ, અંબરિષ, નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ ઇત્યાદિ ભક્તોના શુભ નામ વારંવાર ઉચ્ચારાય છે, એનું પ્રયોજન ફેવળ પુરૂષાર્થજ છે. વર્તમાન સમયમાં પણ તિલક, બોઝ, રોય. ટાગોર વગેરે પુરૂષોને યાદ કરાય છે એનો હેતુ તેમનો પ્રયત્ન અને અવિશ્રાંત પુરૂષાર્થજ છે. ભગવાન વસિષ્ઠ કહે છે કે, આ પૃથ્વી પર કોઈ એવી ચીજ નથી કે જે પુરૂષાર્થથી ન બની હોય, તેમ કોઈ એવું કાર્ય નથી કે જે પુરૂષાર્થથી સિદ્ધ ન થાય. મતલબ કે પુરૂષાર્થથી સધળો હેતુ પાર પડી શકે છે.

પુરૂષાર્થમાં પણ બે પ્રકાર છે: એક જેમાં પોતાનું, દેશનું અને દુનિયાનું શ્રેય હોય એવો અને બીજો ફુટ હેતુ પૂર્વકનો જેમાં માત્ર સ્વાર્થ અને બીજનું અનિષ્ટ કરવાનીજ ભાવના હોય, જેમકે રાવણ, કંસ, દુર્યોધન વગેરેએ કર્યો હતો. સંજ્ઞન પરંપે બીજ પ્રકારનો ત્યાગ કરી પ્રથમ પ્રકારનો પુરૂષાર્થ કરવા દ્રઢ નિશ્ચય કરી કાર્ય કરવા મંડી જવું જોઈએ. પુરૂષાર્થ કરવા માંડવાથી તુરત સફળતા મળતી નથી પરંતુ તેમાં વિદ્ય, દુઃખ, લાલચરૂપી અનેક આવરણ આવે છે, તે સર્વેને ધૈર્યથી સહન કરી કિંવા હઠાડી પસાર કરવા પડે છે. કેટલાક માણસ કાર્યનો આરંભ-પુરૂષાર્થ શરૂ કરે છે પણ વિદ્ય આવતાં અધવચ્ચેથી કંટાળી કે નિરાશ પામી પડતું મૂકે છે. આવા માણસ સિદ્ધિને પામી શકતા નથી. જરમનીનાં ઝેપલીન નામના ગૃહસ્થને હવાઈવિમાન-એરોપ્લેન બનાવવામાં ધણી મુશ્કેલી પડી. પ્રથમ તો તેની પાસે પૈસાનું સાધન ખુટી ગયું, પછી બોકોએ તેને ગાંડો ગણી કાઢ્યો તોપણ તેની દરકાર ન કરતાં જેમ તેમ સાધન ઝોઢું કરી વિમાન બનાવ્યું. તે વિમાન થોડું અદ્ધર ઉડી નીચે પડી

મયું અને પોતાના શરીરને ઈજા થઇ. આથી નાશીપાસ ન થતાં વિશેષ પ્રયત્ન કરી એ બધી આકૃતમાંથી હિંમતપૂર્વક પસાર થયો. અર્થાત એટલી મૂશ્કેલીઓ વેઠવી પડી છતાં દ્રઢ નિશ્ચય અને પુરૂષાર્થ ન છોડયો તો આખરે પોતાના સંકલ્પમાં ફળીભૂત થયો, વિમાન ખનાવી શકયો. એ અડગ પુરૂષાર્થનું ફળ તેને શું મળ્યું ? તે તો પ્રત્યક્ષજ છે કે અક્ષય કીર્તિ અને અખુટ દ્રવ્ય. દુનિયાને પણ એવી નવીન અફસુત વસ્તુનો લાભ થયો કે જેના વડે ટપાલ તથા માણસ એક જગ્યાએથી દૂરની જગ્યામાં થોડી મુદતમાં પહોંચવા પહોંચાડવા લોકો શક્તિમાન બન્યા.

કેટલીક વખત એમ પણ બને છે કે પુરૂષાર્થ કરવા છતાં સફળતા મળતી નથી, એમ ધણાને લાગે છે; પરંતુ તેમાં પુરૂષાર્થનો દોષ નથી. તેમાં તો પુરૂષાર્થ કરનારની ક્યાંય ભૂલ હોવી જોઇએ. એક વખત નિષ્ફળ નિવડનારે ભૂલ શોધી ફરીફરીથી પુરૂષાર્થ-ઉદ્ધમ કરતાં અવશ્ય તે વિજય મેળવી શકે છે. પુરૂષાર્થથી ઉત્પત્તિ મેળવવા ઇચ્છનારે પ્રથમ પોતાનું જ્યેષ્ઠ નક્કી કરવું જોઇએ. જ્યેષ્ઠ-લક્ષ નક્કી કર્યા પછી પ્રયત્ન આદરવો ધરે; કારણકે જે લક્ષ નક્કી કર્યા વિના ઉદ્યોગ આરંભાય છે તો ધણા માણસ આમતેમ અથડાઇ પાછા પડે છે. કદાચ પોતાની બુદ્ધિથી લક્ષ પસંદ કરતાં ન આવડે તો પોતાથી જે શાણો હોય તેને નમન કરી પૂછવું, અને તે જે શુભ માર્ગ બતાવે તે જે બુદ્ધિમાં ઉતરે તો લક્ષ સમજી ઉદ્ધમની શરૂઆત કરવી. એક વખત કૌરવો અને પાંડવો ગુરૂ દ્રોણાચાર્ય પાસે ધનુવિદ્યા શિખતા હતા. એક ઝાડના પાંદડા ઉપર સૌ નિશ્ચાન ટાંકી બાણ ફેંકતા હતા. આચાર્યે દરેકને પૂછવા માંડ્યું કે તારી દ્રષ્ટિ ક્યાં

છે અને તું કેવી રીતે બાણ ફેંકે છે ! જવાબમાં એકે કહ્યું, હું પાસે ઉમેલા સંવને તથા ઝાડને બરાબર જોતાં બાણ ફેંકું છું. ખીજાએ કહ્યું, હું માત્ર ઝાડને જોઉં છું. ત્રીજાએ કહ્યું, ડાળીને નજરમાં રાખી બાણ ફેંકું છું પરંતુ જ્યારે અર્જુનને જવાબ દેવાનો સમય આવ્યો ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે, ગુરૂ મહારાજ ! આપે જે પાંદડાને ભેદવાની આદા કરી છે તે પાંદડા તરફ નિશાન તાકી માત્ર પાંદડાને જ જોઉં છું. તે સિવાય આપ આસપાસ ઉભેલાઓને કે ઝાડ ડાળી કશાને હું જોઈ શકતો નથી. અર્થાત્ લક્ષ્ય તરફ મારી દ્રષ્ટિ છે. આવો યોગ્ય ઉત્તર સાંભળતાં ગુરૂ દ્રોણાચાર્યે અર્જુનને ધન્યવાદ આપતાં કહ્યું; પુત્ર ! તારી માફક લક્ષ્ય તરફ નિશાન-દ્રષ્ટિ રાખનારજ હરેક કામમાં વિજયવંત નવડો શકે છે.

કેવી રીતે પુરૂષાર્થ કરનારે પણ લક્ષ્ય તરફ નિશાન રાખવાનું છે. આપણું ખ્યેય આત્મોત્કર્ષ કરવાનું છે. તે માટે નિષ્કામ કર્મ-યોગ, આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ, સ્વાધીનતા આવશ્યક છે અને તેથી તેની સિદ્ધિ અર્થે પુરૂષાર્થ કરવાનું વિચારી ગયા. હવે પુરૂષાર્થ કઈ કઈ દશામાં કરવો એ વિચારવું પ્રાપ્ત થાય છે. પુરૂષાર્થના પ્રકાર આ પ્રમાણે છેઃ સૌજન્ય સંસ્કાર, બ્રહ્મચર્ય અને વિદ્યા, શારીરિક અને આત્મિક બળ, સ્વદેશી વ્રત, વેપાર ઉદ્યોગ, સેવાભાવ, ધર્મ તથા ભક્તિ અને જ્ઞાન. હવે પછીના પ્રકરણોમાં અનુક્રમે એક પછી એકતો વિચાર કરીશું.

સૌજન્ય સંસ્કાર.

આર્ય—હિંદુ જાતિને જાતિયતામાં રાખી ધર્મ કર્મમાં પ્રેરનાર માત્ર “ સંસ્કાર ” છે. જે આર્યજાતિના બાળકને મર્મથી જન્મ, વિદ્યાભ્યાસ, લગ્ન, અંત અવસ્થા સૂચીના સૌજન્ય સંસ્કાર કરવા

માં નથી આવતા તો તે હિંદુ—દ્વિજ જાતિનો માણસ કહેવરાવવાનો અધિકાર ધરાવતો નથી. દેશ પર વિવિધ પ્રકારની આફતો ગુજરવાથી સંસ્કાર આચરવાનું જ્ઞાન અને ઇચ્છા લગભગ આપણા હિંદુઓના હૃદયમાંથી ભૂસાઇ ગઇ છે. સંસ્કાર લોપ થવાથી જ અત્યારે આપણે ભયંકર અવનતિ—મૂશ્કેલીમાં મૂકાયા છીએ, આથી આત્મોત્કર્ષ ઇચ્છા નારે સોળ સંસ્કારનું સ્વરૂપ સમજી તે આચરવા યથાસાધ્ય મત્ન અવશ્ય કરવો બેઠે કારણ કે તે હિંદુજાતિને ટકાવવાનો મૂળ પાયો છે.

૧ ગર્ભાધાન, ૨ પુંસવન, ૩ સીમંતોન્નયન, ૪ બલિ, ૫ જાતકર્મ, ૬ નામકરણ, ૭ નિષ્ક્રમણ, ૮ અન્નપ્રાશન, ૯ ચૌલ, ૧૦ ઉપનયન ૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ ચાર વેદવ્રત, ૧૫ સમાવર્તન અને ૧૬ મો વિવાહ. આ ઉપરાંત પણ બીજા નીચે પ્રમાણે છે:—

પ્રહાયણ, તર્પણ, વૈશ્વદેવ, જૂતબલિ, અતિથિ પૂજન, અષ્ટકા, પાર્વણ શ્રાદ્ધ, શ્રાવણી, આગ્રહાયણી, ચૈત્રી, અશ્વયુજ, અગ્ર્યાધાત, અગ્નિ હોત્ર, દર્શપૂર્ણ માસ, ચાતુર્માસ્ય, આગ્રયણ, નિર્ઘ પશુબંધ સૌભાગણી, અમિષ્ટોમ, અત્યમિષ્ટોમ, ઉકથ, પોડશી, વાજપેય, અતિ રાત્ર અને આપ્તોર્ચામ.

ઉક્ત સંસ્કાર, મળમુત્ર સ્નાનાદિકથી શુદ્ધ થઇ સંખ્યાવંદનાદિક કરતા થકાં જે પુરૂષ મનુસ્મૃતિ આદિ ધર્મશાસ્ત્રથી જાણી પવિત્ર વિદ્વાન બ્રાહ્મણ પાસે કરાવે છે તે સર્વ પ્રકારના આલોક પરલોકના સુખને પામે છે.

અહ્યયર્થ અને વિદ્યા.

જન્મથી ૨૪ કે ૩૬ વર્ષ પર્્યંત જ્યાં સુધી યુવક વિદ્યાભ્યાસ કરે ત્યાં સુધી અવિવાહીત રહી પછી અભ્યાસ પૂર્ણ થતાં લગ્ન કરે તો તેનાં શરીરનો ખાધો ખહુ મજબુત રહે અને વીયનો ભંડાર ખાલી થયેલ ન હોવાથી વિદ્યા પણ મન ધારી મેળવી શકે. જે માણસ અહ્યયર્થ પાળી વીર્યનો સંચય કરે છે તેનામાં તેનું દિવ્ય તેજ પ્રકાશે છે. બીજમ્પિતામહે વીર્યનું સંપૂર્ણ રક્ષણ કરી જીવંતી પર્્યંત અહ્યયર્થ પાળીને વિદ્યાભ્યાસ પૂરો કર્યો હોય; તેથી તેનામાં અદ્ભુત બળ અને અનંત જ્ઞાન હતું. માત્ર ન પરણે એથી કંઈ અહ્યયર્થનું પાલન કર્યું કહેવાતું નથી. એથી ઉલટું તો પરણ્યા છતાં પુરુષ, માત્ર પોતાની પત્ની સાથે ઋતુગમન કરે તો તે પણ અહ્યયર્થનું રક્ષણ થયું ગણાય. પરંતુ તે પણ શુદ્ધ અહ્યયર્થ તો ન જ કહેવાય. વળી આજના સમયમાં પરણ્યા પછી મનનો નિગ્રહ કરી સંતાન ઉત્પત્તિના હેતુ માત્રથી જ સ્ત્રી સાથે બ્યવહાર કરવો એ સર્વથા અશક્ય નહિ તો અસંભવિત તો છેજ. અહ્યયર્થના રક્ષણ માટે ઉત્તમ માર્ગ તો એજ છે કે જ્યાં સુધી યુવકનું વય પરિપક્વ થયું નથી અને જ્યાં સુધી તે વિદ્યાભ્યાસ કરે છે ત્યાં સુધી તેણે અવિવાહીત રહેવું. અહ્યયર્થ અવસ્થામાં સંભાળવાનું એ છે કે જેમ શરીરથી વીર્યનું રક્ષણ કરવું તેમ મન અને વાણીથી પણ કરવાનું છે. જ્યારે મન વાણી અને શરીર ત્રણે રીતે અહ્યયર્થ પળાય છે ત્યારે તેનું તેજ શુદ્ધિ તથા શરીરમાં પ્રકટી નીકળે છે.

અહ્યયર્થના રક્ષણનો સરળમાં સરળ માર્ગ એ છે કે શ્રૃંગાર વિષયક નવલકથા તેમજ તેવા સીનેમા અને નાટકોથી સર્વદા દૂર

રહેવું. જેનું ચારિત્ર્ય, હૃદય તથા વાણી વિકારી છે તેનો સહ-
વાસ ન કરવો. સ્ત્રીને નિરખીને ન જોવી. સ્ત્રી સંબંધી વિચાર પશુ
ન કરવા તેમ મદવર્ધક તથા તામસી ખોરાક ન ખાવો. એવા વર્ત-
નથી બ્રહ્મચર્યનું રક્ષણ સહેજે થઈ શકે છે.

જેણે બ્રહ્મચર્યનું સંપૂર્ણ રક્ષણ કર્યું છે એવો યુવક કે મોટી
વયનો માણસ, જે પ્રકારની વિદ્યા મેળવવા માગે તે બહુ સરળતાથી
મેળવી શકે છે. વિદ્યાનો પ્રતાપ પ્રસિદ્ધ છે. વિદ્વાન જ સર્વત્ર પૂજ્ય
છે. વિદ્વાન પુરુષ જ નવી નવી શોધ ખોળી અને વેપાર કરી દ્રવ્ય
તેમજ કીર્તિ મેળવી શકે છે. કવિ કાળિદાસ, પ્રેમાનંદ, નર્મદ, મણી-
લાલ દ્વિવેદી વિગેરે વિદ્વાન હતા તો તેમના ગુણગાન આજે પણ
ગવાય છે. માટે પુરુષે બ્રહ્મચર્ય-વીર્યનું રક્ષણ કરી વિદ્યા અવશ્ય
મેળવવી. પરંતુ આજકાલ આપણા દેશની નિશાળોમાં જે પ્રકારની
વિદ્યા ભણાવાય છે તે યોગ્ય વિદ્યા નથી. તે તો પરતંત્ર બનાવવાનું,
ગુલામ-નોકર ઉત્પન્ન કરવાનું એક કારખાનું માત્ર છે. એ વિદ્યા
શીખવાથી ભાગ્યે જ માણસ પોતાનું, કુટુંબનું કે દેશનું દારિ-
દ્ર્ય ફિટાડી શકે ! યોજકોએ એવા પ્રકારની વિદ્યા આપવાનું ચોકડું
ગોઠવ્યું છે કે પરભાષામાં બાળક નકામા વિષયો શીખે, વધારે પડતા
વિષયો એકી સાથે તૈયાર કરવાના હોવાથી આંખ, મગજ તથા
શરીરને હાનિ પહોંચે. પરભાષાના પુસ્તકોમાં પરદેશીઓનાં ગુણગાન,
રીતઝાત, ધર્મ વિગેરે લખાયલા હોય તે શીખનારનાં મગજમાં ઉતરી
આવે એટલે તેમના તરફ માન અને પોતાના પ્રત્યે તિરસ્કાર-અ-
ભાવ અજ્ઞાનતાને લઈને ઉત્પન્ન થાય. શીખવા લાયક દેશના શ્રેયી
પુરુષોનાં ચરિત્રો, હુન્નર ઉદ્યોગ ધર્મશાસ્ત્રો આદિ માતૃભાષામાં ન

શીખવાતાં હોવાથી વિદ્યાર્થી નિર્માત્ર્ય બને. ફી આકરી તથા પુસ્તકો મોંઘા અને નવાં નવાં દર વર્ષે અંગ્રેજી કંપની દ્વારા પ્રકટ થતાં હોવાથી વિદ્યાર્થીના માખાપ તે બોજ તળે ચગદાયા જમ એટલું જ નહિ પરંતુ તે વિદ્યા શીખવનાર માસ્તરો એવાને રાખ્યા છે કે જે કાં તો પરદેશી હોષ દેશની ભાષા પ્રકૃતિ તથા આચાર વિચારથી અપરિચિત હોય છે અથવા સ્વાર્થ બુદ્ધિથી આવેલા હોય છે અથવા વિશેષ નહિ બણેલા, ગરીબ અને પેટ ભરવાના આતુર એવા બિચારા દેશી મહેતાજીઓ પાંચ છ રૂપિયામાં રાખ્યા હોય છે. આથી આપણું શું ક્રિય થઈ શકે ? એથી તો એમજ બન્યું છે કે જે કોઈ બાળક કે યુવાન નિશાળ અગર કોલેજમાંથી અભ્યાસ કરી બહાર નીકળે છે તે નિઃસ્તેજ, બળહીન, પંદર બારા પણ્ય આવડતું ન હોય એવો જડ બુદ્ધિનો, માતાપિતા અને માનનીય પુરૂષો તરફ હિન્દુખળતાથી વર્તનારો, ચા, ખીરી, અપદ્મુડેપટ કપડા વિગેરેનો શોખીન તથા ખર્ચાળુ નિવડે છે. શેઠ સાહેબ ! મને નોકરીમાં રાખશો ! બાઈ મારા માટે ક્યાંય ઓફિસ કે દુકાનમાં તબવીજ કરશો ? એમ બિક્ષા માગી ગુલામી શોધનારો હોય છે. મતલબ કે વિદ્યા જે પ્રકારની મળવી જોઈએ તે અપાતી નથી તેથી જેવું શુભ પરિણામ વિદ્યાભ્યાસનું આવવું જોઈએ તે નથી આવતું.

વિદ્યાભ્યાસ ક્ષાંત, એકાંત અને પવિત્ર જગ્યામાં ગુરુકુળ-ઝાપિઁ કુળ કે બ્રહ્મચર્યાશ્રમે ખોલાવી સદાચારી અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણો પાસે કરાવવો જોઈએ. બ્રહ્મચર્યનું સંપૂર્ણ પાલન યુવક પાસે કરાવી યજ્ઞોપવિત, સંખ્યાવંદન, હોમ, કસરત ઇત્યાદિ શીખાવ્યા બાદ સંસ્કૃત ભાષા-દ્વારા તમામ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, ગુજરાતી તથા હિંદી ભાષામાં દેશના

મહાન પુરૂષોત્તો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત, આયુર્વેદ, ખેતી, ગૌરક્ષા, મુક્તિવિદ્યા, રસાયન અને વનસ્પતિશાસ્ત્ર, વેપાર, વણાટ કામ, ખનિજ વિદ્યા, ખગોળવિદ્યા, ઈજનેર વિદ્યા વિગેરે ઉપયોગી વિષયો ક્રમવાર જાતિ અનુસાર લાયકાત પ્રમાણે શીખવવાનો ગામેગામ અને શહેરે શહેર પ્રયત્ન કરવો હોય. આ રીતિએ વિદ્યાર્થી ગુરૂની આજ્ઞામાં રહીને જ્ઞાન સંપાદન કરે તો તે સંસારમાં સુખી અને ઉપયોગી જીવંતી ગુજરી શકે. આ કામ સરકારનું છે પણ તે આપણી નહિ હોવાથી માથાપ અને ધનવાનોપર ફરજ આવી પડી છે તો તેઓએ બની શકે તેટલું દ્રવ્ય ખર્ચી ઉપરોક્ત પદ્ધતિના બ્રહ્મચર્યાશ્રમ-વિદ્યાલયો ખોલાવવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. કોઈ કોઈ શ્રીમંતોએ પોતાથી કે કંડ ઉત્તરાનીને પોત પોતાની જાતિમાં બોર્ડિંગ ખોલી છે પણ તેથી વિદ્યાનો હેતુ પાર ન પડતો માત્ર વીશીનીજ ગરજ સરી છે. વિદ્યાર્થીઓ માટે હરિદ્વારમાં સનાતન ધર્મ ઋષિકુળ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, કાંમડીમાં આર્યસભાજી ગુરૂકુળ, બોલપુરમાં કવિવર ટાગોરનું શાંતિનિકેતન અને કાશીમાં હિંદુ યુનિવર્સિટી-આ સર્વ થોડે ઘણે અંશે ઉક્ત પ્રકારનું શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓ છે પણ તે સમુદ્રમાં મિન્ટુ સમાનજ લેખાય.

દાન ધણી પ્રકારના છે તેમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ વિદ્યાદાન છે. પૂર્વે આપણા દેશમાં રાજા મહારાજા તથા ધનવાનો વિદ્યાદાનમાં અઢળક દ્રવ્ય ખર્ચતા. આજ અમેરિકામાં કાર્નેગ અને રોકફેલર જેવા કરોડાધિપતિઓ પોતાના દેશની ઉન્નતિ અર્થે વિદ્યાદાનમાં ત્રીશ ત્રીશ કરોડ રૂપિયાની એક સામગ્રી રકમનો વિનિયોગ કરે છે. આનંદ પામવા જેવું છે કે આપણા દેશમાં પણ ખગાલી બાણ તરકનાથ પસિત અને

ડોક્ટર રાજ બીહારી ઘોષે પંદર અને ત્રીશ લાખ રૂપિયા વિદ્યાનશાસ્ત્રના અભ્યાસ અને શોધખોળ માટે હિંદીઓના ટ્રસ્ટપણા નીચે હિન્દીઓને મટે વાપરી શુભ શરૂઆત કરી છે. બીજાઓ પણ તે દાનવીર પુરૂષોનું અનુકરણ કરે એ ઇચ્છવા જેવું છે.

શારીરિક અને માનસિક બળ.

જીંદગીને લગતો સમજો વ્યવહાર શરીરથીજ બની શકે છે. જે શરીરમાં બળશક્તિ-તાકાત ન હોય તો અશક્ત, નિર્માત્મ, મુડદાલ રોગી શરીરવાળાથી પાંદડું પણ ન હાલી શકે. શરીર બળવાળો માણસ હંમેશાં મુખમાં દિવસ ગાળી શકે છે. જેનામાં શક્તિ છે તે જ્ઞાન, દ્રવ્ય, માન, લાગવગ આદિ મહેનત કરીને મેળવી શકે છે. શરીર બળવાળો ભાગ્યેજ દુઃખી, રોગી, બીજાનો આશ્રિત કે બૂબે ટળવળતો હોઈ શકે. બીમસેન, પૃથુરાજ, કે રામમૂર્તિ નાયકુની માફક ખાનપાનના યોગ્ય નિયમથી કસરત કરી સામર્થ્ય મેળવનારો સમૃદ્ધિ, સત્તા મેળવવા સાથે જગત્રસિદ્ધ થઈ શકે છે. શરીરને વિધિપૂર્વક કેળવી જે માણસ બળ એકઠું કરે છે તેનું મગજ બહુ તીવ્ર, એકાગ્ર, અને હિમ્મતવાળું રહે છે અને તેથી તે ધણું વિકટ કામ હાથ ધરી પાર પાડવા શક્તિ-માન થાય છે.

જપાન અને જર્મનીમાં વિદ્યાર્થીને બીજી વિદ્યા શીખવવામાં જેટલું ધ્યાન અપાય છે તેનાથી વિશેષ વિદ્યાર્થીની શરીર શક્તિ ખીલવવા પાછળ અપાય છે. જપાનમાં તો તેની કડક પરીક્ષા પણ લેવાય છે. ૧૧ માઇલ દૂર એક પર્વત છે તેના ઉપર ૫૫ મિનીટમાં દોડી જે વિદ્યાર્થી પહોંચે તે બીજી પરિક્ષાઓમાં પણ પાસ થયો ગણાય. એટલુંજ નહિ પરંતુ ૧૮ થી ૨૧ વર્ષની વયના તમામ

વિદ્યાર્થીએ લશ્કરી તાલીમ ફરજિયાત લેવીજ જોઈએ પછી તે શ્રીમંત હોય કે ગરીબ. તે સાથે એવી પણ શરત રાખવામાં આવી છે કે વિદ્યાર્થી અઢાર વર્ષની અંદર કુલ્પા કાળજી બાળનારી બીડી કે સીગારેટ પીધ ન શકે. યુવક ત્રણ વર્ષ લડાયક કળા શીખ્યા પછી ૨૧ વર્ષનો થાય એટલે રાજ્યને જ્યાં ક્યાંય દેશ રક્ષણની ખાતર જ્યારે જરૂર પડે અને બોલાવે ત્યારે તત્કાલ લડાઈમાં જવું જોઈએ. આથીજ જાપાન અને જર્મનીના માણસો બળવાન, તીવ્રબુદ્ધિના, સાહસિક, દેશભક્ત અને વિદ્યા હુન્નરવાળા બન્યા છે. આવી લાયકાત મેળવી શકવાથી હુંક સમયમાં તેઓ પોતપોતાના દેશને આબાદ બનાવી મોખરે લાવી શક્યા છે.

હિન્દમાં હિન્દી પ્રજા સરકાર પાસે માગણી કરે છે કે અમોને લશ્કરી કોનેજે બોલી તાલીમ આપો તો અમો તમોને તથા અમારા દેશને ઉપયોગી થઈશું, પણ સરકાર કરે છે કે રખેને પ્રજા તાલીમ લઈને આપણો જ પગદંડો ઉખેડવા તત્પર થાય ! એથી એ માગણી વર્ષો થયાં સ્વીકારાતી નથી. દેશના રક્ષણના નામે પરદેશી લશ્કર રાખી પ્રજાના પરસેવાની સાક કરોડ રૂપિયાની ગંજવર રકમ તેના નિભાવ પાછળ ખર્ચી સરકાર પ્રજાને ચગદી નાખે છે ! પ્રજાને-સ્કૂલ કોલેજમાં લશ્કરી તાલીમ મળતી નથી એટલે શુરત્વ વીરત્વાદિ ગુણો પ્રજામાંથી ઓછા થતાં જાય છે, તે એટલે સૂધી કે કોઈ રાતના જરા અંધારામાં ધરખહાર નિકળે, ચોર કે ઘાડપાડુ આવે, કોઈ ગાયને મારે કે નિરાધાર સ્ત્રીની લાજ ભૂટે તોય બચાવ શરી શકે એટલી હિમ્મત કે શક્તિ રહેવા પામી નથી. બેટ બોલની કંગાળ રમત દાખલ કરી હિન્દની જૂની કસરતો-હંડ, ખેઠક, લુગડતતી, મીણપત, મીનીઢેકામણી,

ચક્રબીજી, ધમાધગોટા, પટાખાજી, વિગેરેને નહિજેવા કરી દઇ “અમે તમારું-રક્ષણ કરીએ છીએ માટે હથિયાર આપી છો, તમારી પાસે હથિયાર રાખવાની છૂટ હશે તો લૂટારાઓ પણ હથિયાર રાખી તમને હેરાન કરશે ” આમ કહી સરકારે પ્રજા પાસેથી હથિયાર છીનવી લીધાં એટલે પ્રજા ખાયલી બની ગઇ છે. યુરોપ દેશના યુદ્ધ વખતે કોઇ મુખ્યમાં એટલું જોલણું કે એમડન આવી અથવા અમુક સત્તામાં દુકાન લૂટાણી તો ફટાફટ વેપારીઓ દુકાનો બંધ કરી બાગતા. બધા તો બચના માર્યા માલ મિલકત લઇ બહારગામ પણ ચાલ્યા ગયા હતા. આ મૃતપ્રાય દશામાંથી ઉગરવાને માટે હિંદીઓએ બળ મેળવવું જોઇએ. બળ મેળવવા માટે હોટલો છોડી દેવી જોઇએ. બહુ અર્થનું યથાર્થ પાલન થવું જોઇએ. રોટલી, દુધ, ઘી, અંજીર બદામ વિગેરે શુદ્ધ સત્ત્વવાળો ખોરાક લેવાવો જોઇએ. કસરત નિયમપૂર્વક થવી જોઇએ અને હું ધન્યરના અંશવાળો મનુષ્ય છું, જોહું કામ કરવામાં મારે તેનો બચ રાખવાનો છે સિવાય હું બધી રીતે નિર્ભય છું, હું કાંઈને બચ પમાડતો નથી એટલે મારે દુનિયામાં કોઇથી કોઇપણ સંજોગમાં બચ પામવાનું કારણ છે જ નહિ એવા બાવના નિરંતર રાખવી જોઇએ. શાસ્ત્રો પણ કહે છે કે બળહીન માણસ દુઃખ પામી જીવે હાલ મરે છે. તો શા માટે શક્તિ રહિત રહેવું ? કસરત કરી બળ તો મથુરાના ચોખાઓએ પણ મેળવ્યું છે પણ કેવળ શરીર બળ નકામું છે. બાંગ ચઢાવી નિશામાં પડ્યા રહેવું એ અધોરી દશા છે. બસન ત્યજી શરીર બળની સાથે મનનું બળ મેળવવું જરૂરી છે. બન્નેનો સંયોગ થતાં શ્રેષ્ઠ અને ઉપયોગી કામ થઇ શકશે.

મનનું બળ શરીર બળ સાથે જોનામાં હોય છે તે આ દુનિયામાં મહાનમાં મહાન કામ પાર પાડી શકે છે. પ્રાતઃસ્મરણીય શિવાજી અને નેપોલિયન બોનાપાર્ટ બન્ને ગરીબાઇમાં જન્મી વિકટ સંજોગમાં મોટા થયા હતા. બન્નેમાં શરીર અને મનનું બળ એટલું તો વિલક્ષણ ખીલી નીકળ્યું હતું કે અત્યંત વિપરીત અને નિઃસાધન અવસ્થામાં પણ એકે મહાન બળવાન મોક્ષ શહેનશાહતને તોડી પાડી હિંદુ રાજ્યની સ્થાપના કરી અને બીજાએ એક સિપાઇગીરી-પણામાં દાખલ થઇ ઠેક સેનાધિપતિની પદ્મિએ પહોંચી આખરે ક્રાંસનો શહેનશાહ બની યુરોપનાં નાનાં મોટાં અનેક રાજ્યો સાથે યુદ્ધ કરી અનેકને તાબેદાર બનાવ્યા હતા. કહેવાનો હેતુ એ છે કે મનનું બળ અતિ અગમ્ય કામ કરી શકે છે.

મહાપુરૂષો કહે છે કે મનજ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે અને મનેજ કંપના વડે નાનાવિધ સૃષ્ટિ રચી છે. માટે મનોબળ વધારી મનને જીતો. હવે વિચારવાનું એ છે કે મનનું બળ શી રીતે વધે ? મનનું બળ એ રીતે વધી શકે છે કે પ્રથમ શરીરબળ મેળવવું અને પછી જેમાં પોતાનું, ધર્મનું, દેશનું અને દુનિયાનું હિત સમાવતું હોય તેવું કામ વિચારવું. કામ વિચાર્યા બાદ એકાગ્રતાથી એ કામ પાર પાડવાની કોશિષ કરવી. પ્રથમ મોટેથી શરૂઆત ન કરતાં નાનાં નાનાં કાર્યો પાર પાડવાનો સંકલ્પ કરવો અને પછી ક્રમે ક્રમે આગળ વધવું. દાખલા તરીકે આજે આ છોડી, કાલે બીડી છોડી, પરમ દિવસે સ્વદેશી કપડાં પહેરવાનું વ્રત લીધું, ચોથે દિવસે માતા-પિતા અને ગુરૂજનની સેવા અને સંધ્યા વંદન કરવાનું ઠરાવ્યું, પાંચમી વખતે મહાભારત રામાયણાદિ ગ્રંથો પોતાની મેળે કે કોઇ

વિદ્વાન પાસે સમજી લેવાનું, છઠ્ઠી વખતે નિરાધાર, વૃદ્ધ, વિધવા કે દુઃખીને શરીર અને ધનથી સહાય કરવાનું, સાતમી વખતે પ્લેમ, દુષ્કાળ કે દેશના માટે જ્યાં ભોગ આપરાતી જરૂર જણાય ત્યાં શરીર મન વાણી અને ધનથી સહાય આપી ઉત્તરોત્તર મનની શક્તિ વધારતા જવું. શરીર અને મનની શક્તિનો જ્યારે પૂરેપૂરો વિકાસ થાય છે ત્યારે માણસ પરાક્રમી મહાત્મા કે અગાધ સંપત્તિવાળો જે ધારે તે બની શકે છે.

સ્વદેશી વ્રત.

આચારને મુખ્ય ધર્મ માનનારી હિન્દુ પ્રજા કેટલી પતિત દશાએ પહોંચી છે એ કલ્પવું મૂશ્કેલ છે. આત્માને ઓળખવા માટે આચાર વિચારની શુદ્ધિ જાગવવી અતિ આવશ્યક છે કેમકે તેથી મન અને હૃદય શુદ્ધ રહે છે. અને જેનું હૃદય પવિત્ર છે તે ઇદ્રિય-નિગ્રહ કરી જ્ઞાન મેળવી શકે છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં મનુષ્ય મોક્ષનો અધિકારી થાય છે.

પ્રથમ આપણે ત્યાં શુદ્ધ વસ્તુ, પવિત્ર આહાર અને પવિત્ર વસ્ત્રો શૌચસ્નાન કરીને ઇષ્ટદેવને અર્પણ કર્યા બાદ ઉપયોગમાં લેવાતાં પણ હવે દેવ ભૂત્રાઇ ગયા છે. હવેલી મંદિરોમાં અપવાદ સિવાય કાંકારજીને જે જે વસ્તુ અર્પણ થાય છે તે શુદ્ધ સ્વદેશી તત્ત્વો વિચાર કરીને ધરાતી નથી. સ્વદેશી વસ્તુ સાદી હોવાથી તેના પ્રત્યે ધણા ધૂણા બતાવે છે અને વિચારતી-પરદેશ વસ્તુ મોહક-અમકાદાર જેમ તે વાપરતા લક્ષ્યાય છે. પરંતુ તે વાપરતાં પહેલાં ખુબ ઉંડો વિચાર કરવાનો છે કે તે લાભકારક છે કે નુકસાન કર્તા છે ? તે ધર્મને પોષણ આપે છે કે બ્રષ્ટ કરે છે ! તેથી શાણા કહેવામને

છીએ કે મૂર્ખ ? તેની વપરાશથી આપણી અને દેશની હાલત સુધરી છે કે બગડી ? સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં અને પ્રત્યક્ષ જોતાં સમજાય છે કે સ્વદેશી-દેશમાં બનેલી ગામડી વસ્તુનો આપણે ત્યાગ કરવાથી અને વિદ્વાયની-પરદેશી વસ્તુ સ્વીકારવાથી કિંવા મોઢ વશ થઈ વાપરવાથી આપણે આપણને તથા દેશને પારાવાર નુકશાન પહોંચાડ્યું છે. ધર્મબ્રષ્ટ થવા ઉપરાંત દુનિયામાં બીજા દેશના માણુ-સોનાં મોઢે મૂર્ખ, અકુશલશ્રમ્ય કહેવાઈએ છીએ.

નુકશાન એ રીતે પહોંચાડ્યું છે કે દેશી વસ્તુ ન વાપરવાથી તે બનાવનાર કારીગરો તથા વેચનારની રોજી પડી બાંગી છે. પરદેશી વસ્તુ લેવાથી આપણો-દેશનો પૈસો પરદેશ ધસડાઈ ગયો છે અને તેજ પૈસાના બળથી તેઓ બળવાન બની આપણા પર સત્તા જમાવી બુદ્ધિ ગુજારવા લાગ્યા છે. પરદેશથી આવતું કાપડ, ખાંડ, બિસ્કીટ, કેકક વિગેરેમાં ચરબી હાડકાં, લોહી, ઇંડાં ઇત્યાદિ કે જે હિંદુઓને બોલવા માત્રથી પણ પાપ લાગે અને તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય તેવા પદાર્થોથી મિશ્રિત હોઈ હિંદુઓ ધર્મબ્રષ્ટ થયા છે. દેશીને-પોતાનાને ત્યાગી બહારનાને મિથ્યા મોહથી ઉત્તેજન આપતાં પાયમાલી, ગુલામી, અને દરિદ્રતા હાથે કરોને વહોરી લેતાં હોવાથી અન્ય દેશજનો આપણને મૂર્ખમાં ગણે એ સ્વાભાવિક છે.

આ હાની, મૂર્ખતા, દીનતા, દરિદ્રતા, ધર્મબ્રષ્ટતા તથા તાબેદારી (તાબેદારી એટલા માટે કે બીજા દેશમાંથી આપણા દેશમાં વસ્તુ આવે ત્યારે, અને જે બાવ માગે તે આપીએ ત્યારેજ વાપરી શકીએ અને તેમ છતાં ન આવે કે ન આપે તો વાહર ખાઈએ-અગવડતા વેઠીએ) માંથી બચવા માટે આપણે સ્વદેશી વ્રત માણુ

ધણેજ લેવું જોઈએ. પરદેશી વસ્તુનો ત્યાગ કરી જે જે વાપરવું તે તે તમામ દેશમાં હિન્દી બાઇઓને હાથે અનેક દેશીજ ખરીદી વાપરવાનું વ્રત લેવામાં જરા પણ વિલંબ કરવો ન થયે. સારા નશીબે આજકાલ દેશમાં રોજની જરૂરીયાતની ધણી ખરી વસ્તુઓ અને છે તેથી દેશી વસ્તુનું વ્રત નિભાવવામાં મૂશ્કેલી પડે તેમ નથી અને તેમ છતાં કોઇ ચીજ સ્વદેશી ન મળી તો તે વિના પણ ચલાવી શકાય છે. મુસાફરીમાં કે તંગ સ્થિતિમાં શું આપણે અન્ન પાણી વિના પણ ચલાવી લેતાં નથી? તો પછી આપણા અને દેશનાં હિતની ખાતર પરદેશી મોજશોખની વસ્તુથી બચવું એમાં જરા પણ અસંભવિતપણું નથી.

ક્રાંસ, ઈંગ્લંડ, જર્મની, અમેરીકા અને જપાનમાં તો તે તે દેશની અનેલી ચીજોજ બહુધા બજારમાં વેચાય છે. બાગ્યેજ કોઇ દુકાનદાર પરદેશી વસ્તુપર શીટી પડી વેપાર કરે છે. તેમ ક્વચિતજ કોઇ શહેરી તેને ખરીદે છે. જપાનમાં તો અમને એટલે સૂધી અનુભવ થયો છે કે દેશી અમુક ચીજ ચાર રૂપિયામાં મળે છે અને તે જાડી ખડબચડી છે પણ પરદેશી તેજ વસ્તુ ફેન્સી હોવા સાથે રૂપિયા બેમાં મળે છે છતાં પણ દેશાભિમાની જપાનીઓ પરદેશી ન લેતાં સ્વદેશીજ ખરીદે છે. આટલી હદ સૂધી આપણા બાઇઓ પ્રથમ શરૂઆતમાં દેશદાઝ ન ખતાવી શકે તો પણ જે જે સ્વદેશી વસ્તુ મળી શકતી હોય તે વિષે પૂરતી તપાસ કરી વાપરવા કોશિષ કરશે તોયે ધણો લાભ પોતાને તથા દેશને પહોંચાડી શકશે એ નિઃસંદેહ છે. એટલી શરૂઆત આજ થઇ તો ક્રમે ક્રમે સંપૂર્ણ સ્વદેશી વ્રત લેવા શકિતમાન થવાશે. અને તેમ થાય ત્યારેજ આત્મોત્કર્ષનું એક અંગ સંબાળ્યું ગણાય.

વેપાર ઉદ્યોગ.

વેપારમાં લક્ષ્મીનો વાસ છે. વેપારીજ સમૃદ્ધિવાન હોય શકે અને બીજી શકે, નોકરીયાત કદિપણ બીજી શકતો નથી. દેશની સમૃદ્ધિ અને સ્વતંત્રતાનો પણ મૂળ આધાર વેપાર છે. જે દેશમાં વેપાર અને ઉદ્યોગ પગબર હોય-જમણા હોય તે દેશ આત્માદ હોય છે. વેપાર ઉદ્યોગ વાળા દેશની પ્રજા સ્વતંત્ર, સુખી અને જ્ઞાનવાળી હોય છે. ભારતભૂમિમાં હિંદુ સમ્રાટ રાજાઓના વખતથી તે મોગલ આદ-શાહોના સમય સુધીનો વેપાર અત્યંત જલ્દીજલ્દીમાં હતો. તે વખતે હિંદુસ્થાનમાં વિપુલ સંપત્તિ હતી, તે એટલે સુધી હતી કે બહારના લોકોને અદેખાઈ આવતી. હિંદુનો વ્યાપાર વહાણવટું ઠેક જવા, ચીન અને જાપાન સુધી ચાલતું પરંતુ અંગ્રેજ પ્રજાએ હિંદમાં કોઈ નાંખી સત્તા જમાવ્યા પછી કાંઈક હરિદ્વારથી કાંઈક કારીગરોપર ઢાંકા, ચંપારણ વગેરે સ્થળે જુદા જુદા ગુજારવાથી, રેલ્વે અને સ્ટીમરદ્વારા માનચેસ્ટરના માલને અતુક્રૂણતા અને હિંદના માલને માટે બાકું વધારે રાખી પ્રતિક્રૂણતા કરવાથી તથા હિંદમાં બનતા માલ ઉપર એકસાઇસ ડ્યુટી-વધારાની જકાત નાંખવાથી હિંદનો વેપાર ઉદ્યોગ કચડાઈ ગયો છે. અત્યારે વેપાર તો થાય છે પણ તે પ્રાયઃ પરદેશી માલનો. હિંદના વેપારીઓ મોટે ભાગે પરદેશી માલ વેચી આડતી-યાતું કામ કરે છે અથવા મુકાદમો કે મજૂરો તરીકે તે માલ આગ-બોટ કે રેલમાંથી ઉતારો આપી મજૂરની દશામાં વર્તે છે.

હિંદનો વેપાર નાશ પામવાથી દેશ પરતંત્ર અને ગરીબ બની ગયો છે. કમમાં કમ ત્રણ કરોડ માણસને તો હિંદમાં એક ટંક

ખાવાનું કે શુભ અંગ હાકવાનું કપડું પણ મળતું નથી. ત્યારે ખીજા દેશ ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકાના લોકો અમીરાઇમાં તાગડખીન્ના કરે છે. હિન્દમાં કોઇ હિંદી સાહસિક પુરુષ કારખાનું કાઢવા તૈયાર થાય છે તો જગ્યાની, નાણાંની અને રેલની મૂકેલી ઉભી થાય છે પણ જો કોઇ અંગ્રેજ કારખાનું કાઢવા ઇચ્છે છે તો સરકારથી તથા તેના જાત લાઇઓ તરફથી સાધન સગવડતા મળે છે. કોઇ હિંદી વિદ્યાર્થી પરદેશ વિદ્યાકળા શીખવા જાય છે તો તેને પ્રથમ તે દેશમાં દાખલ થવાની મૂકેલી પડે છે. પછી કોલેજમાં અટકાયત થાય છે. જ્યારે અંગ્રેજ વિદ્યાર્થીને સરકારી મદદ (સ્કોલરશીપ) અને કાઉન્સેલ તરફથી જોષ્ટી મદદ મળે છે. હિંદી વેપારી વિદેશ વેપાર ખેડવા જાય તો તેને પ્રથમ ઓસ્ટ્રેલીયા, કેનેડા, આફ્રિકામાં દાખલ થવાનું ન દે અને કદાચ દાખલ થવા પામ્યો હોય તો ત્યાં કાળા આદમી ગણાઇને તિરસ્કાર ખમવો પડે. દુકાન કરવા માટે લાઇસન્સ લેવું પડે, અગર વેપારની પરવાનગી જ ન મળે. આટલું છતાં ધણા હિન્દી વેપારી પરદેશમાં છે અને ધણાએ સ્વદેશમાં કારખાના ખોલી માલ બનાવવા માંડ્યો છે. દૈવની કૃપાએ આપણા દેશમાં તમામ ઉપયોગી વસ્તુ જમીનમાં ઉત્પન્ન થાય એવી દેશની જમીન ફળ પામે છે. પણ અત્યારે તો તે ઉત્પન્ન થતી તમામ કાચી વસ્તુઓ પરદેશ ઉપડી જાય છે. એ કાચી વસ્તુઓ ત્યાં પાડી બની દશરીશ ગણા તે ઉપર પરદેશીઓના નફા ચડી આપણા દેશમાં વેચાવા આવે છે. યદિ તેજ કાચી વસ્તુઓ (રૂ, રેશમ, અનાજ ઉનમાંથી બુદી બુદી જાતનું કાપડ, હરડાં ખેડાં વગેરેમાંથી રંગ શેરડીમાંથી ખાંડ, લોઢામાંથી કટલેરી, સંચાકામ વગેરેને લગતો સામાન) માંથી પાકું બનતું હોય તો દેશમાં ધીકતો ધંધો ચાલતાં વેપાર-ઉદ્યોગ અને

દ્રવ્ય થોડા સમયમાં અત્યંત વધી પડે. એક વાત એ પણ ખ્યાલમાં રાખવાની છે કે હમણા હિંદમાં જેના જેના હાથમાં કારખાના છે તે કારખાના-મીલના માલિકો અથવા ડાયરેક્ટરો પ્રજા પાસે શેર ભરાવી સદા સોદા કરી શેરના ભાવ ચમકાવી દે છે. કાપડ અતિ મોંઘા ભાવે વેચી પચાસ પચાસ લાખ જેવડો ગંજાવર રકમનો ભારે નફો દેશ-જનોને લૂંટી કરે છે અને આનંદ ઉડાવે છે તે શરમાવા જેવું છે. ગરીબોને પાચમાલ કરી લાખોની કમાણી કરનારા મીલ માલિકો ઇન્કમટેક્સ, આવક વેરામાં લાખો રૂપિયા આપે છે. ખુશામતમાં જીવનનું સાર્થક માની પ્રજાની પ્રગતિમાં શ્રીમંતો આડે આવે છે, એ અત્યંતભાતક છે. પ્રજા તે માટે વિચારી ઉપાય કરે એ ઇચ્છવા ભેગ છે.

વેપાર ઉદ્યોગ તો પ્રજાએ પગપર ઉભા રહીનેજ ખીલવવાનો છે. સાધન સંપત્તિ માણસ કારખાના કાઢી શકે છે, શિષ્યવૃત્તિ ચંચળ યુવકોને આપી નવા નવા ઉદ્યોગ શીખવા વિદેશ મોકલી હુન્નર ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે. સ્વદેશી માલ મૂળ પડતર ભાવે અથવા થોડે નફે વેચાવી દેશના વેપાર ઉદ્યોગને ખીલવી શકે છે. લોકોએ પણ કેવળ તૈયાર માલ વેચવાનો રવેડો છોડી દઇ દેશની જરૂરીયાત વિચારી કાચા માલમાંથી પાકો માલ બનાવવાનો ઉદ્યોગ કરવો હિતકારી છે. અત્યારે પરદેશથી લગભગ દોઢ અબજનો જુદો જુદો માલ આવે છે અને તે નીચે પ્રમાણે:—

કાપડ રૂ. ૬૦૦ કરોડનું, ખાંડ રૂ. ૮૦૦ કરોડની, દારૂ રૂ. ૩૦ કરોડનો, લોહ રૂ. ૧૨૦ કરોડનું, રેલ્વે યંત્ર રૂ. ૧ કરોડના, રેશમ કાચુ રૂ. ૪૦ કરોડનું, દવા રૂ. ૪૦ કરોડની, કંદલેરી રૂ. ૩૦ કરોડની, કામળો રૂ. ૨૦૦ કરોડના, મીઠું રૂ. ૨૦ કરોડનું, જેથી

ખીસ્કુટ રૂ. ૨ કરોડની, તેજના રૂ. ૨૦૦ કરોડના, ઉનની બનાવટનો માલ રૂ. ૨૦ કરોડનો, મોટરો સાયકલો તથા એપરેટસો રૂ. ૨૦ કરોડના, સાબુ રૂ. ૧ કરોડનો, તમાકુ સીગરેટ રૂ. ૨૦ કરોડની, હીવાસળી રૂ. ૧૦૦ કરોડની, કાચ રૂ. ૧૦ કરોડનો વગેરે. આથી સમગ્રશે કે પરદેશી માલના વપરાશથી દેશનું વિપુલ દ્રવ્ય દર વર્ષે ધસડાઇ જાયછે માટે દેશ હિતેચ્છુઓએ ચાલુ ક્ષણેજ સ્વદેશી વસ્તુ લેવું ધટે.

સેવાભાવ.

પરમેશ્વર કહે છે કે પ્રાણી માત્રમાં હું વાસ કરું છું માટે સર્વને આત્મા સમાન ગણી તેનું સન્માન કર, તેમને સહાય કર, તેમની સેવા કર. આત્મોત્કર્ષ ઇચ્છનારે તથા સંસારમાં સુખી જીવન ગુજારવા માગનારે સેવા ભાવ ધારણ કરવાની જરૂર છે. કેમકે સેવા ભાવ રાખવાથી નિરાભિમાનપણું આવે છે, મનુષ્ય પ્રાણીના હૃદયમાં પરમાત્માના અંશ રૂપી રહેસો આત્મા પ્રસન્ન થાય છે. પ્રભુની કૃપાથી હૃદયની શુદ્ધિ અને આત્મજ્ઞાન થવામાં સહાય મળે છે અને જેની સેવા કરવામાં આવે છે તેની સાથે મિત્રતા થાય છે એટલે તે સંસાર બંધનમાં સહાયક બને છે. જ્યારે અક્રુડ બની મનુષ્ય પ્રાણીનાં સુખ દુઃખના પ્રસંગે સહાયક ન થનાર મૂઢ મનુષ્ય અહંભાવથી પતન પામે છે, અને તેના સારા માડા વખતમાં કોઈ તેની બાજુમાં ચડતું નથી તેથી તે હેરાન થાય છે.

આજકાલ માણસો દુઃખમાં આવી પડે છે અને પાછા તેમાંથી નીકળતાજ નથી તેનું કારણ તેનું એકલપેટા-સ્વાર્થીયણુંજ છે, જન્મ-તજ ઇશ્વરે એવું બનાવ્યું છે કે જેમાં એકને બીજાની જરૂર પડે છે.

શા માટે કોઈ જગલ કે પહાડમાં રહેરે વા ગામ છોડીને વસતું નથી ? કારણ એ છે કે તેને પોતાની જરૂરીયાત માટે બીજા મનુષ્યોની ગરજ છે. જ્યારે બીજાની આવશ્યકતા છે ત્યારે જો તેની સાથે હળીમળીને ચાલવામાં આવે, તેના પર આકૃત આવી પડતાં તુરત દિશાસો આપી ખતી મદદ કરવામાં આવે તો તેનો આત્મા કેટલો પ્રસન્ન થાય અને તે કેવો પોતાનો થઈ રહે ? વ્યવહાર દ્રષ્ટિએ પણ બીજાને ઉપયોગી થવું એ પોતાનેજ ઉપયોગી થવાનું સિદ્ધ થાય છે. કોઈએ કદિ પણ એમ ન વિચારવું કે મારે શું ? તે બંધે તેના પોતાના કર્મનું ફળ ભોગવી દુઃખી થાય. હું તો શ્રીમંત છું, તે કંગાલ છે, મારે તેની શું ગરજ છે ? હું તો વિદ્વાન અને સત્તાવાળો છું, તે અજ્ઞાન અને તાબેદાર છે, આમ વિચારવું તે દુઃખી થવા માટે છે, કેમકે બધાની સ્થિતિ એક સરખી રહેતી નથી. આલ્મ યુવા અને વૃદ્ધાવસ્થા, ઉદય અને અસ્ત, ચડતી અને પડતી, સુખ અને દુઃખ, વહેલું કે મોડું સર્વને પ્રાપ્ત થાય છે. આજે જો શ્રીમંત અને સત્તાધારી છે તે કાલે દરિદ્ર અને તાબેદાર નહિ બને તેની ખાત્રી શું ? તેમજ આજે કોઈ તાબેદાર અને ગરીબ છે તે કાલે શ્રીમંત સત્તાધારી નહિ બની શકે તે કોણ કહી શકે છે ? માટે એવું કોઈ પ્રકારનું મિથ્યા અભિમાન ન રાખતાં પ્રાણીમાત્રના આત્માને પોતાના આત્મા સમાન અગર પ્રભુ સમાન માની તેના તરફ રતેહ દયા અને ઉદારતાથી વર્તવું શ્રેયસ્કર છે.

બરેત, રંતીદેવ, પૃથુ વગેરે મોટા મોટા રાજાઓ અને વ્યાસ વસિષ્ઠ વગેરે યાની પુરૂષો થઈ ગયા તેમને કોની ગરજ હતી ? સ્વાર્થ નહિં છતાં પણ તેઓએ સર્વસ્વ ત્યાગી અજ્ઞાન દુઃખી તથા નિરાધારની સેવા કરી હતી. અને તેથીજ તેઓ પ્રસિદ્ધિને પામ્યાં છે.

બાજકાલ સેવાનું મહાત્મ્ય મોટું મોટું વર્ણવી દેટલાક સેવા કરવા તો નીકળ્યા છે અને દેશસેવાને બહાને લાખો રૂપિયા ગરીબો પાસેથી કઢાવી વિધવાવિવાહ કરવાની, ઢેઢાઓને અડકવાની, બાપિકો ધર્મ છોડવી નવા નીકળેલા ધર્મમાં વટલાવવાની, એક ન્યાતની કન્યા બીજી ન્યાતમાં અપાવવાની, ધર્મ તથા જાતિ મેદ રાખ્યા વિના સાથે બેસી ભોજન કરવાની વગેરે કઈક સેવા લઈ બેઠા છે, પણ તે સેવા નથી, તે તો સ્વાર્થતાનું અજ્ઞાનતાનું અને અધમતાનું ધર્મ વિરૂદ્ધ દેશને નાશ કરનારું કૃત્ય છે. એવી એવી સેવા કરનારા તરફ લલચાવાનું નથી. સેવા તો સામાને સુખ થાય, પ્રસન્નતા થાય, જ્ઞાન મળે, લાભ મળે, દુઃખ, બાધ, પરતંત્રતા અને ગરીબી દળે એવી ધર્મશાસ્ત્ર તથા વ્યવહારને અનુકૂળ હોવી જોઈએ.

સેવા કાઈ અમુક સ્થિતિમાં, સંજોગમાં કે સ્થળમાં નથી થઈ શકતી. તે તો દરેક સ્થળે ગમે તેવા સંજોગ અને સ્થિતિમાં થઈ શકે છે. મન, વાણી અને કર્મથી પ્રાણીમાત્રનું બધું ઇચ્છવું. ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, રોગીને ઔષધ, અજ્ઞાનને જ્ઞાન, નિરાધાર, દુઃખ, અર્થગ અર્થાર્થીને ધન, દુઃખીને દિલાસો, જીલ્મી, પાપી, ચોર, છુટારૂ, બલિચારી, હિંસાખોરને દંડ, બીન ધંધાર્થીને ધંધે ચક્રવર્તી, બસનીને બસનથી મુક્ત કરવો વગેરે સેવાના અંગ છે. જ્યાં જે પ્રકારની સેવાની જરૂર પડે ત્યાં પોતાની શક્તિ અને સ્થિતિના પ્રમાણમાં સેવા કરવામાં તત્પર રહેવાથી પરમાત્મા પ્રસન્ન થાય છે.

ધર્મ.

મનુષ્ય પોતાને માણસ તરીકે ઓળખાવવાનો દાવો કરતા મામતો હોય તો તેની પાસે એક જ ધર્મરૂપી પ્રમાણ છે. એ ધર્મ

જો તેનામાં વાસ કરતો ન હોય તો તેનું જીવન એ જીવનજ નથી. ધર્મને માનવાથી, ધર્મને અનુસરવાથીજ માણસમાં માણસાઈ આવે છે. જન્મ વખતે તો પશુ અને માણસ બેઉ સરખાજ છે પણ પાછગથી મનુષ્ય ધર્મના સંસ્કાર પામે છે અને ધર્મને અવલંબીને કર્તવ્ય-કર્તવ્યમાં વિવેક રાખે છે, જ્યારે પશુ તેમાંનું કંઈ કરી શકતું નથી. એથી બંને વચ્ચે મોટું અંતર પડી જાય છે. ધર્મમાં અદ્વિત રહસ્ય છે, તેનું બળ અગાધ છે, તેનું સ્વરૂપ અકથનીય છે, જે મનુષ્ય ધર્મને ધારણ કરી તેના સ્વરૂપને સમજી તેના રહસ્યનો આસ્વાદ લે છે તે આ વિશ્વજ્ઞ ભાસતા દુઃખદાયક સંસારને સહજમાં તરી જાય છે. અર્થાત્ પરમ શાન્તિરૂપી મોક્ષને પામે છે. માટેજ હિંદુસ્થાનમાં ધર્મને પ્રાધાન્યપદ અપાયું છે. સંસાર બ્યવહાર પછી કર, વિદ્યા, જ્ઞાન, દ્રવ્ય, કીર્તિ, લાગવગ પછી મેળવપણુ પ્રથમ ધર્મને સમજી ધારણ કર કેમકે ધર્મમાં મારવાનું અને તારવાનું સામર્થ્ય છે. જે મનુષ્ય સ્વધર્મને શાસ્ત્રો, ઋષિમુની, શાસ્ત્રા, વિદ્વાન, પંડિત, જ્ઞાની, અગર વડીલો દ્વારા સમજી આચરે છે તે ધર્મનું રક્ષણ કરનાર સુઘ્ન પુરૂષનું ધર્મજ રક્ષણ કરે છે. પણ જે તેની અવગણના કરી, તેને ધર્તીગ્ર માની તેનો ત્યાગ કરે છે તેનો તે ત્યાગ કરાયેલો ધર્મજ નાશ કરે છે, માટેજ મહાનુભાવ ઋષિમુનિઓએ ધર્મને સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણી પ્રથમ સ્થાન આપેલું છે.

આર્માવર્તમાં હિંદુઓ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી ધર્મને વળગી વર્ત્યા આવ્યા છે અને તેથી સંસારમાં સ્વર્ગીય સુખનો અનુભવ કરી ફેલાતે મોક્ષને પામી પોતાની પાછળ અમર કીર્તિજનક મુકેલે, વાસ્તવિક, અધાવક વચ્ચે જેવા જ્ઞાની મૂકી ગયા છે, પણ જેઓ

ધર્મનેન અનુસર્યા એવા નહુશ, રાવણાદિ દૈત્યો પરાભવ અને અપ-
કીર્તિને પામી વિનાશ પામ્યા છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સ્વધર્મ સિધાવ્યા પછીથી તુરંતજ કળિયુ-
ગનો પ્રારંભ થયો અને ભારત ભૂમિ ઉપર નાસ્તિક પરધર્મી
પરદેશીઓના ઘણા ઘણા હુમલાઓ થયા. ચાર્વાક, બુદ્ધ, જૈન મુસલમાન,
ખ્રિસ્તી આદિ ધર્મોએ હિંદુઓને જડમૂળથી ઉખેડા મૂકવા, હિંદુઓને
ધર્મથી પરાક્રમુખ કરવા સંકડો યત્ન કર્યા, કંઈક દુઃખ દીધા પણ
ધર્મપરાયણ હિંદુઓ કિંચિત્માત્ર ચલાયમાન થયા નહિ ને પોતાના
ધર્મને વળગી રહ્યા. આખરે વિરોધીઓ ઠેકાણે પડી ગયા અને હિંદુઓ
પોતાના ઉજવળ મુખે જગતની સામે જીવન ટકાવી રહ્યા છે. આજે
જો હિંદુઓની શિથિલતા, અવનતિ, દીનતા કે પરાધીનતા ભાસતી
હોય તો તે માત્ર ધર્મના બંધનો નરમ કરી સ્વચ્છદે વર્તવાને
આભારી છે, પણ જો હિંદુઓ અત્યારથીજ ધર્મના સ્વરૂપને
યથાર્થ સમજી તદનુસાર વર્તવાનું શરૂ કરે તો થોડા વખતમાં પૂર્વની
માફક શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં આવી જાય એ નિવવાદ છે.

ધર્મના સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન ચાતુર્વર્ણ્ય પ્રજ્ઞમાંથી કમી થવા લાગ્યું
છે. ધર્મ નહિ સમજનાર એવા અજ્ઞાન, મૂર્ખ અને ગરીબ માણ-
સોને પરધર્મીઓએ ઉધુંચતું સમજાવી, પોતાના ધર્મના વખાણ કરી
હિંદુ ધર્મની નિંદા કરી, નોકરી સ્ત્રીની લાલચ આપી વટલાવી
શકે છે. બન્યું છે પણ એમજ કે શુદ્ર અને અતિ શુદ્ર વર્ણના દેહ
ભંગી ને ખ્રિસ્તી મીશનરીઓએ “ હિંદુઓ તમારો તિરસ્કાર કરે છે,
હિંદુ ધર્મમાં કાંઈ નથી તમે આવો અમારા ખ્રિસ્તી ધર્મમાં એટલે
બધુંજ સુખ મળી રહેશે, ” એવા ઉપદેશથી સ્વધર્મથી ચલિત કર્યા
છે, એથી ઘણા નાદાનો વર્ણસંકર ખની અત્યારે તો નહિ ધંધરકે

નહિ ઉધરકેની માફક ધક્કા ખાય છે, તિરસ્કારજ ખમે છે. પરંતુ આ સ્થિતિ ઇચ્છવા જોગ નથી. ધર્મ શું વસ્તુ છે, ધર્મ કોને કહી શકાય, ધર્મ કેમ પાળવો, ધર્મના સિદ્ધાંત શું છે એ સર્વ આચાર્યો અને વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓએ બહારના દંભ દમામમાં અંગ્રજ કેવળ ધરના ખુણામાં ઠાકોરજીની સેવા અને શાસ્ત્રો ન ગોખતાં ભગવદ્ સ્વરૂપ શ્રીમદ્ આદ્ય શંકરાચાર્ય અને શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની માફક કઠિન પરિશ્રમ વેડી નિર્ભય નિઃસ્વાર્થ અને જીતેન્દ્રિય બની સ્થળે સ્થળે ફરી ધર્મ સમજાવવો ઘટે છે. સ્વામી વિવેકાનંદે શાસ્ત્રજ્ઞાન સંપાદન કરી જેમ યુરોપ અમેરિકાની પ્રાંત સમક્ષ સર્વ ધર્મ પરિપક્વમાં સર્વ ધર્મો કરતાં હિંદુ ધર્મ શ્રેષ્ઠ અને મોક્ષદાયક છે એમ સિદ્ધ કરી બતાવી દુનિયાની પ્રજાને દંગ કરી મૂકી હતી એવીજ રીતે ધર્માચાર્યોએ તથા ધર્મનિષ્ઠ હિંદુઓએ પણ ધર્મજ્ઞાન પૂરેપૂરું મેળવી લોકોને આપવું ઘટે છે. એક વખત ધર્મ જોનાથી સમજાયો તે કદિ નિરાશ દુઃખી કે બ્રજ થવાનો નહિ.

હિંદુ ધર્મમાં અત્યંત અગાધ બળ રહેલું છે. એક સમયે તક્ષક નાગે મહારાજા પરિક્ષિતને ડંખ મારી તેની જીવંતીનો અંત આણ્યો. મહર્ષિ શુકદેવજીની કૃપાથી શ્રીમદ્ ભામવત શ્રવણ કરી મહારાજા પરિક્ષિતે તો વૈકુંઠમાં વાસ કર્યો પણ તક્ષકના અવિચારી કૃત્ય બદલ મહારાજાના પુત્રે સર્પયજ્ઞ ઋષિઓ પાસે શરૂ કરાવ્યો. વેદના મંત્ર બળના પ્રતાપે પૃથ્વી અને પાતાળના સર્પો ટપોટપ યજ્ઞની વેદીમાં પડા ભસ્મ થવા લાગ્યા. તક્ષક જે સર્પમાં મોટો હતો તે ભય પ. મી ઈંદ્રને શરણે ગયો. અહીં યજ્ઞમાં તક્ષક નહિ હોવાનાનું કારણ મહારાજા જનમેજયે હોતા ઋષિને પૂછ્યું. ઋષિએ કહ્યું કે તે તો ઈંદ્રને

શરણે ગયો છે. એ સાંભળી મહારાજને તક્ક સહિત ઇંદ્રને મંત્ર-
બળથી આહુતી આપવાનું કહ્યું. મંત્ર ઉચ્ચારી આહુતિ આપતાં તર-
તજ ઇંદ્રદેવ હાજર થયા. આવું અદ્વૈતિક સામર્થ્ય હિંદુ શાસ્ત્રોમાં
તથા તેની ક્રિયાઓમાં રહેલું છે, પણ તે સમજનાર કે સમજવનારની
આમીથી કાચી વચના યુવકો, અંગ્રેજી ભણેલાઓ તથા અજ્ઞાન લોકો
ધર્મથી વિમુખ થઈ રહ્યા છે. ધર્મની દાઝ જાણનારી પ્રજાએ અને
ધર્મસંપન્ન લોકોએ ધર્મ યથાર્થ રીતે સમજી સર્વ સાધારણ પ્રજાને
પાઠશાળાઓ ખોલાવી ધર્મનું જ્ઞાન આપવું અપાવવું અતિ આવશ્યક છે.

સર્વ સાધારણ પ્રજાને ધર્મ સમજવાને કે ધર્મનું જ્ઞાન સંપા-
દન કરવાના બે માર્ગો છે. એક ધર્મનિષ્ઠ, સદાચારી, નિરપૂઠી
આચાર્ય કે શાસ્ત્રી-પંડિત જ્ઞાની પુરૂષને જીજ્ઞાસુ વૃત્તિથી પ્રશ્ન કરીને
અગર તેની સેવા કરીને, અને બાબે ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસ કરીને
ધર્મશાસ્ત્રો કયા કયા છે તે જાણીને તેનો અભ્યાસ હિંદુ સનાતન
ધર્મના અનુયાયીઓ પોતાની મેળે કરી શકે માટે અમે નીચે ક્રમવાર
ધર્મશાસ્ત્રના અંથો જણાવીએ છીએ. ચાર વેદ—ઋગ્, યજુ, સામ
અને અથર્વ. વેદના છ અંગ—શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, છંદ
અને જ્યોતિષ. સ્મૃતિઓ જે ધર્મશાસ્ત્રના નામથી ઓળખાય છે તે
વીશ છે. મનુ, બૃહસ્પતિ, દક્ષ, ગૌતમ, યમ, અંગિરા, અત્રિ, વિષ્ણુ,
ચાન્ડવલ્કય, ઉશ્વનસ, આપરસ્તંબ, વ્યાસ, શંખ, સિખિત, વાસિષ્ઠ,
યોગીશ્વર, પ્રયેતા, શાતાતપ, પાગશ્વર અને હારીત. પુરાણો અઠાર છે.
બ્રહ્મપુરાણ, પદ્મપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, શિવપુરાણ, ભાગવતપુરાણ, નારદ-
પુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ, અમ્બિકાપુરાણ, ભવિષ્યપુરાણ. બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ,
હિંગપુરાણ, વરાહપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, વામનપુરાણ, કૂર્મપુરાણ,
મત્સ્યપુરાણ, ગરુડપુરાણ અને બ્રહ્માંડપુરાણ. ઇતિહાસ બે: મહા-
ભારત અને રામયણ.

ભક્તિ અને જ્ઞાન.

પ્રભુ સાક્ષાત્કારનો સુલભ ઉપાય ભક્તિ અને જ્ઞાન છે. ભક્તિથી હૃદય મદ્મદિત થાય છે. ભક્તિથી અહંભાવ વિસરાય છે, ભક્તિથી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે અને ભક્તિથી અંતઃકરણ નિર્મળ થાય છે. અંતઃકરણ મગ્ન રહિત થતાં તેમાં જ્ઞાન વિવેક વૈરાગ્ય તથા તત્ત્વજ્ઞાન પ્રકટે છે અને પ્રભુના દર્શન થાય છે. એટલાજ માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ભાગવત અને રામાયણમાં ભક્તિનો મહિમા બહુ વર્ણવ્યો છે. પણ પ્રાપ્તિને માટે બહુ સાધનો છે. પણ તપશ્ચર્યા યોગ જેવા સાધનો એવા તો કઠણ સાધન છે કે સંસારમાં રચ્યા-પચ્યા માણસને તે સાધવા અશક્યજ લાગે છે. કદાચ કોઈ સાધે છે તો અડધેથી પડતા મૂકે છે. ભક્તિમાં તેવી કશી કઠિનતા કે મુશ્કેલી નથી. ભક્તિ ધેર રહી સૂતા ખેસતા કે કામ કરતા થઈ શકે છે. તેમાં કોઈ વ્રત કે નિયમ ખાસ પાળવાના નથી. ગમે તેવો દુરાચારી માણસ પણ ભક્તિ કરે તો ભક્તિથી તેના પર ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે અને ભગવાનની કૃપા થતાં તેના પાપના ઓધ બળી હૃદય પવિત્ર થાય છે.

સુરદાસજી અને તુલસીદાસજી અનેક દોષથી આવૃત્ત જીવ હતા, પણ ભક્તિનો રંગ લાગતાં તમામ પાપકર્મ કરવા છોડી દઈ પ્રભુ સ્મરણમાં લીન થતાં તેમને દિવ્ય વાણી અને પ્રભુદર્શન મળી શક્યાં હતાં. તુલસીદાસ મહારાજ, નૃસિંહ મહેતા, અને મીરાંબાઈને તેમના આસન્નનો તમા લોકોએ કનકવામાં બાંધી ન રાખી હતી. તેમને બૂખ, તરસ, ઠંડ, તડોળ, નિંદા તિરસ્કાર, બાણ્યે સહન કરવું પડ્યું; પણ તેથી દુઃખ ન માનતાં એકનિષ્ઠપણે ભક્તિ ચાલુ રાખી તો દયાળુ કૃપાળુ પરમાત્માએ

તેમના સર્વ કષ્ટ હરી તેમને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યાં. મનોવાંચિત ફળ આપ્યાં. તેઓ નિરક્ષર મૂઢ હતા છતાં તેમના મુખે સાક્ષર જ્ઞાની પુરૂષના મોઢેથી જે કાવ્યમય સ્તુતિ ન નિકળી શકે તે પદ સ્તુતિરૂપે બહાર કઢાવ્યાં. ધ્રુવ અને પ્રહલાદ શિશુ હતા. તેમનામાં કાંઈ પ્રકારની સમજ કે જ્ઞાન ન હતું. પ્રહલાદને તો તેના પિતા હિરણ્યકશિપુએ દુઃખ દેવામાં મજા રાખી ન હતી. તેણે તેને પહાડપરથી ગળડાવ્યો, ખૂબ માર માર્યો, ખાવાપીવા ન દીધું, ગરમ તેલની કઝાઈમાં નાખ્યો અને છેવટ અમિથી પ્રજ્વલિત લોહસ્થંભ સાથે ભેટ કરાવી તો પણ પ્રભુ ભક્તિમાં તક્ષીન થયેલો પ્રહલાદ ભક્તિથી ચલિત ન થયો. જેની ભાવના વિષ્ણુમય જગતરૂપે થયેલી એવો પ્રહલાદ મનુષ્ય, પશુ, પંખી, પર્વત, જળ, વનસ્પતિ, અને તપાવેલા લોહના સ્તંભમાં પણ શ્રીકૃષ્ણના દર્શન કરવા લાગ્યો. એવી અનન્ય ભક્તિથી ભક્ત-વત્સલ ભગવાન પ્રસન્ન થઈ પ્રકટ થયા અને દુષ્ટને દંડ આપી ભક્તને કૃતાર્થ કર્યો. ધ્રુવજીને અવિચળ પદ અને રાજ્ય આપી તેની કીર્તિ જગતના અસ્તિત્વ સુધી કાયમ કરી દીધી. ભક્તિમાં આવું અદ્વાઈક મહાત્મ્ય હોવાથી અને તે હમણાના કલિયુગના જીવથી સહેલાઈથી બની શકે તેવી સરળ હોવાથી અમિ સ્વરૂપ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી મહારાજે તમામ માર્ગ પર જીત મેળવી ભક્તિ માર્ગને સ્થાપન કર્યો છે. છતાં કેટલાક અજ્ઞાનવશ મૂઢ મનુષ્યો અને આજકાલના સુધરેલા-માં અપવા મંજતા નાસ્તિકો મર્મ સમજ્યા વિના ભક્તિમાર્ગની અને ભક્તોના નિંદા-ટીકા કરી પાપના ભાગી થાય છે. અસખત એટલે ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે કે જેવળ ટીલાં ટપકાં કરી મર્જીદ ભ્રષ્ટ ભોમ આરોગ્યની ભક્ત કે વૈષ્ણવ કહેવરાવવાથીજ ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી, પરંતુ ગીતાજીની આજ્ઞા પ્રમાણે દુનિયામાં ભગવાન

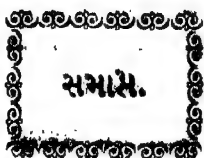
સિવાય ખીજું કશું નથી એમ મનમાં દ્રઢતાથી સમજી અહંતા મમતાને વિસરી અનન્ય ભાકત કરવાથીજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે.

ભગવાનની ભક્તિ તો જે પ્રકારે કરવા માગે તે પ્રકારે મનુષ્ય કરી શકે છે. પણ જેને ભક્તિનો સ્પર્શ થયો નથી એવા સાધક માટે નવ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. તેના નામ-અવણુ, સ્મરણુ, કીર્તન, વંદન, અર્ચન, પાદસેવન, દાસત્વ, સખ્યત્વ અને આત્મ-નિવેદન છે. અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા સંબંધી કયા સાંભળવી, તેના નામનો જપ કરવો, તેનું મોટા સ્વરે કીર્તન પઢે જાવું, તેને નમસ્કાર કરવા, તેને ચંદન વગેરે લગાડવા, તેની સેવા કરવી, તેના દાસ તરીકે ભાવ ધારણ કરવો, તેના મિત્ર તરીકે માનવું અને તે પરબ્રહ્મ પરમાત્માને સર્વગ અને સર્વેશ્વર માની પોતાનું જે કાંઈ હોય તે અર્પણ કરવું કિંવા માફ કાંઈ નથી, પરંતુ જે છે તે પ્રભુનુંજ છે એમ માનવું એથી પણ પ્રભુ સાક્ષાત્કાર થાય છે. મનુષ્યમાં જ્યારે ખરી ભાકત પ્રકટ થાય છે ત્યારે તે જનુ મિત્રમાં ભેદ ગણતો નથી. માન અપમાન થતાં હર્ષ શોક પામતો નથી. શીત, ઉષ્ણ અને સુખ દુઃખમાં સમાન બુદ્ધિ રાખે છે. કાંઈ પણ વસ્તુ ઉપર આસક્તિ રહિત રહે છે, નિંદા અને સ્તુતિને સમાન ગણે છે, મૌન રહે છે, હરકોઈ વસ્તુથી સંતોષ માને છે, હરકોઈ ઠેકાણે પડી રહે છે અને દ્રઢ બુદ્ધિવાળો થાય છે. એવા લક્ષણવાળો ભક્તજ પ્રભુને પ્રિય થાય છે.

પરંતુ એટલી ભક્તિ કેટલીક વખત માણસને આડે રસ્તે દોરવી દે છે. એટલા માટે જ્ઞાનયુક્ત ભક્તિ શ્રેષ્ઠ છે. જ્ઞાનની બુદ્ધિ અતિ ઉચ્ચ છે. ભગવાન કહે છે કે જ્ઞાની પુરૂષ તો મારો આત્મા છે. ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસથી તથા સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત

થાય છે. જ્ઞાનથી મનુષ્યના સર્વ સંકલ્પ વિકલ્પ, ભ્રમ અને આપ વિનાશ પામે છે. જ્ઞાનીને બાહ્યના જેવું જગતનું મિથ્યાપણું અને પરબ્રહ્મનું અવિનાશીપણું જણાયું હોવાથી સંસારમાં આસક્તિ રહેતી નથી. જ્ઞાની “સર્વં ખસ્વિદં બ્રહ્મ” એ કાંઈ પ્રતીત થાય છે તે ભમવાનની માયાજ છે. વસ્તુતઃ પ્રભુ સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યો છે એમ સમજી શકેલ હે.ય છે એટલે એને આત્મસાક્ષાત્કાર થવામાં બાધા આવતી નથી.

કાંઈ વખત શુદ્ધ જ્ઞાન માર્ગે પણ મનુષ્યને વખતે પતન દશ્યને પમાડે છે, ધણા પોતાને વેદ, શાસ્ત્ર ઉપનિષદના મંત્રો તથા શ્લોકો મોઢે શવાથી જ્ઞાની માને છે પણ તે જ્ઞાની કહી શકાય નહિ. જ્ઞાન તો વેદશાસ્ત્રોનું શ્રવણ-અભ્યાસ કરવા બાદ પૂર્ણ મનન અને નિદિધ્યાસન બરાબર રીતે કરવામાં આવ્યું હોય તોજ થઈ શકે છે. બ્રહ્મ ભ્રમની લુપ્તી વાતો કરતાં કરતાં “ઇદ્રિમ્ ઇદ્રિયાણી વર્તન્તે” જેવી મિથ્યા ક્રિયામાં અને તમઃમ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે માટે ખાવાપીવામાં વિધિ નિષેધ શા માટે રાખવો જોઈએ? ગમે તે વસ્તુ, અખાદ્ય પદાર્થ ખાવામાં અને અપેય વસ્તુ પીવામાં શું બાધ છે? એવી ભટ્ટ ભાવનામાં ઉતરી અધઃપતન પામ્યાના કંઈક દાખલા બન્યા છે, માટે જ્ઞાન સાથે ભક્તિ અને ભક્તિ સાથે જ્ઞાન ઉભયને એકમેક કરી આત્મોત્કર્ષના પૂર્વકક્ષિત અંગોને જીવનમાં ઉતારી આત્મોત્કર્ષને પામે એવી ભાવના સહુ હૈં શ્રીતિઃ શ્રીતિઃ શ્રીતિઃ

સમાપ્ત.

તત્વામૃત

અથવા

દેશ વિદેશની આંતરિક અવનવી ઘટનાનો જાતિય અનુભવ.

લેખક—નારણભાઈ પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

આ પુસ્તકમાં દેશ વિદેશનો મનોહર વૃત્તાંત, કુદરતી સૌંદર્ય, રીતિનીતિ, રહેણી કરણી, હુન્નર ઉદ્યોગ વગેરે સ્વાનુભવની આખતોને એવી રીતે યોજવામાં આવી છે કે તે વાંચવાથી મનુષ્યની શારીરિક, માનસિક આત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ થવા સાથે પોતાની, જાતિની ધર્મની તથા દેશની સ્થિતિનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવી ઉન્નતિના ઉપાય કરી શકે. મહત્વાકાંક્ષી અથવા દેશાદ્વાર ચાહનાર વ્યક્તિને જગતની અંદર ક્યાં ક્યાં વિંટગણા કે સિદ્ધિ, સત્ય કે દંભ, રક્ષણ કે ખાત થાય છે તેની માર્ગદર્શી ધેર એકા મળવા ઉપરાંત જીંદગીનું સાર્થક કરી શકે એવા જાતિ અનુભવના વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે જે નીચેની સૂચી વાંચવાથી સમજાશે. અગાઉથી નામ નોંધાવી માફક થનારને માટે પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૧૦૦ છે. પાછળથી રૂ. ૨૫૦

વિષય સુચી.

શિક્ષણ
 વ્યામોહ અથવા પારકા આધાર
 ખરમા
 સરસ્વતીની મહત્તા અને આરાધના
 મૌર્યપુરનો લાખનો ઉલ્લેખ
 યોગ સાધના
 યોગીની શોધમાં પર્યટન
 મહત્વાકાંક્ષા
 અમેરીકા પ્રયાણ
 પિનાગ-સીંગાપોર
 ચાઇના
 જાપાન
 જાતિય પક્ષપાત કિંવા પરાધીન-
 હિંદીઓનો તિરસ્કાર
 ચિંતા વેદના નિશ્ચય અને સાહસ
 કોલંબો
 સ્વેચ્છ-પોર્ટ સેપ્ટ
 માર્સેલ્સ
 ખાનપાન અને સહવાસ દુઃખ
 લંડન
 પેરીસ
 મંદાલી
 ખોરાક અને રહેણી કરણી

સમુદ્રની લહેર અને તોફાન
 સ્વદેશ આગમન
 સ્વામી રામશિષ્ય સમાગમ
 કાશ્મીર એટલે પૃથ્વીનું નંદનવન
 રામ બાગમાં તપશ્વર્મા
 વિભૂતિપૂજા અથવા સ્વાર્થ પૂરતો
 સંબંધ
 ડૉ. પી. જી. મહેતા
 વરોદરા કલાલુવન
 મનઃ અશાન્તિનું શ્વમન
 હરદ્વાર કુંભમેળામાં સ્વયંસેવક
 ગાંધીજી સાથે પ્રથમ પરિચય
 જ્ઞાતિ ઉન્નતિના વિષવિધ પ્રયત્ન
 રામેશ્વર યાત્રા
 સર્વન્ટસ ઓફ ઇન્ડીઆ સોસાયટી
 સત્યાગ્રહશ્રમ નિવાસ
 હોમ રૂલ લીગ
 શાન્તિ નિકેતન
 મીત્ર માલિક અને મજુરો
 દેશવ્યાપી ઇન્ફલુઅન્સ પ્રકાશ
 તુળશીશ્યામ ગિરનાર દારક
 કાઠિયાવાડ દુષ્કાળ સંકટ
 શેઠ રે. જી. ઝવેરી

સત્યાગ્રહ અને સ્વરાજ્ય પ્રવૃત્તિ
 વ્યાપારી જીવન
 કોંગ્રેસ અને હાલના નેતાઓ
 સનાતન ધર્મ
 ધર્મની સ્થિતિ આચાર્યો અને
 હિંદુ પ્રજા

શ્રીયુત ન. પુ. સંઘવી
 હિંદુ લોભે અને હોટલો
 યુગનું પ્રાપ્ત્ય અને નિષ્ફળતા
 પુનઃ તપશ્ચર્યા પ્રચાર
 હરદ્વાર સનાતનધર્મ ઋષિકુલ
 હિમાલયની અપૂર્વ શૌભા, ગદનતા
 અને વિકટતા
 તપ આરંભ શિથિલતા અને તેના
 કારણો
 બિમારી અને ચિકિત્સા
 શ્રીયુત ર. જ. પટવારી
 બિરાટ પ્રાંત
 શ્રીનાથજીની ઝાંખી અને વૈભવ

દેશી રાજાઓ અને તેની પ્રજા
 સુદામાપુરીમાં છપનભોગ
 બાલુ અરવિંદ ધોષ
 ત્રિપતિ બાલાજી
 અંધશ્રદ્ધા અને અજ્ઞાનતાની
 પરાકાષ્ટા

વર્તમાન પત્રકારો અને વાંચકો
 બનાવટી શંકરાચાર્ય
 દેશની દુર્દશા અને વ્યથા
 પુનઃ ઉદ્ધોગ.
 વીર વિક્રમની અવનિકા
 ગિરિરાજ ગોવર્ધન
 કાશી વિશ્વનાથ ગંગા
 ભારત ધર્મ મહામંડલ
 હિંદુ વિશ્વ વિદ્યાલય
 તીર્થસ્થળો પંડયા, ધર્મશાળા અને
 યાત્રીવર્ગ
 નેપાલ

હિન્દુ તીર્થ યાત્રા વર્ણન.

લેખક—નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

આ પુસ્તકની અંદર આપણા હિંદુઓના નાના મોટા તમામ તીર્થ સ્થળો તથા ઇતિહાસિક પ્રાચીન અર્વાચીન શહેરોનું સંપૂર્ણ વર્ણન જાતિ અનુભવથી આપવામાં આવ્યું છે. મયુરા દિલ્હી આગ્રા કાનપોર પ્રયાગ ચિત્રકુટ અયોધ્યા લખનૌ હરિદ્વાર બદોનારાયણ કેદારનાથ ગંગોત્રી જમનોત્રી કૈલાસ માનસરોવર અમરનાથ (કાશ્મીર) પશુપતિનાથ (નેપાલ) કાશી ગયાજી કલકત્તા જગન્નાથ મદ્રાસ મદુરા રામેશ્વર પંદરપુર નાશિક મુંબઈ દારકા ડાકોર અમદાવાદ જયપુર અજમેર શ્રીનાથજી કરાચી લાહોર નાગપુર વગેરે સ્થળોના અત્યંત રસિક જાણુવા યોગ્ય તથા વેપાર ઉદ્યોગની ગિના સાથે દેવી મહાત્મ્ય યુક્ત વર્ણનનો સંક્ષેપમાં પણ પૂરેપૂરી રીતે આ લઘુ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કિંમત ફક્ત રૂ. ૦-૪-૦

હિમાલયની યાત્રા.

આખી દુનિયામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ ગિરિસહિવાળો, વનસ્પતિ પહાડ પર્વત ઝરણા નદી નાળા ખીણોની અનુપમ શોભાના અલંકૃત, પ્રધીપર ઉંચામાં ઉંચો, બરફ આવૃદ્ધિત શિખરોવાળો હિમાલય પર્વત છે. આ પર્વતના દૈવીગુણોથી ત્યાં આપણા હૃદયોના મોટામાં મોટા તીથે: ગંગોત્રી, જમનોત્રી, કેદારનાથ, બદરીનાથ ચાર ધામે છે. સાક્ષાત્ નારાયણનો ત્યાં અખંડ વાસ હેવાથી ઋષિ મુનિ મહાત્માઓ પણ સદાકાળ એ પુત્રીત ભૂમિમાં ગંગા યમુના તીરે ખરિ કંદારમાં વસી જપ તપ કરે છે. આ અનિ રિસ્તીશ્ચ દિવ્ય પર્વતમાં અમેએ ૫૪ રસ્તે ૬૫૦ માઇલની યાત્રા કરી જે અનુભવ મેળવે છે તે આ પુસ્તકમાં વાચકજનને જગતપરની સર્વોત્તમ વસ્તુનું જ્ઞાન લાવવાય તેવી રીતે આલેખવામાં આવેલ છે. પુસ્તકમાં નવે દર્શાવેલ વિષયોપર મનોહરવૃત્તાંત વાંચવામાં આવશે: કહેરાકુત, યાત્રાને હેતુ, તિતિક્ષા, મસૂરી, મહારાજા ટહેરી, ધરાસુ, જંગલ અને પહાડો, ખાવા કાલિકમલીવાળા, વનસ્પતિની શોભા, જમનોત્રી, ઉત્તરકાશી, યુદ્ધકેદાર, ગંગોત્રા, પહાડી જીવન, ઋષિ મુનિ મહાત્મા, કેદારનાથ, શુભેશ્વર ચક્રતું અને નવી જાંઘી, પંડ્યા-ગોર, જ્યોતિર્મઠ, સખ્ત મેંબાઇ, ભગવાન બદ્રીનારાયણ, જપ તપ આરાધ ૧, આમત આલ શંકરાચાર્ય, રામનગર રસ્તે મુખ્ય અને અવસ્પક સૂચના. પુસ્તકની કિંમત માત્ર રૂ. ૦-૪-૦.

નારાયણ નીતિ ...	...	...	... કિં. રૂ. ૦૧
હિમાલયની યાત્રા...	...	...	... કિં. રૂ. ૦૧

नारायण नीति अथवा अनुभवना दिहना

મનુષ્ય પ્રાણીની આ અટપટી નિશાંત વિરતી સુખ નિઃ
લાલ કાની, માન અપમાન, મર્મ અવમ, સારા મદ, પિય અપિય
શત્રુ મિત્ર, દેશ વિદેશ, મંદ્ર મદુ, શ્રેષ્ઠ કનિષ્ઠ, ત્રિષ્ટા અવિષ્ટ, અવ
અવિષ્ટને લગતા સેંદરે અસંગ આત થાય છે. આથી, આથી
વિપાધી એમ ત્રિવિધ તાપથી નપતો માનવી નવી મોગીએ આ
આપુળ થઈ જાય છે. આ લઘુ પુસ્તકમાં ત્રિવિધ પીત્ર કિતક ન
૧૦૦ વિષયો સૂત્ર રૂપે સંદર્ભમાં જ્ઞાનનામાં આપ્યા છે. "તત્ત્વ
મત્સ્ય માત્ર ૩ ૦-૪-૦

नेपालको प्रवास.

पृथ्वीपराय मन्त्रा नादा मनेक स्वतंत्र राज्याणा नादा मने
अभिमान साथे साथे छिन्नी अन्धकार साथे। केवा स्वतंत्र-
धर्मवला के केछ पोताने स्वतंत्र देश होम तो ते नेपालम
अन्धकार नेपालने मेवा प्रकाश रम्यो छे के त्या पढाक्षता अन्ध
नीम लोकामयी भङ्ग मोछा नवानुं साक्षर हरि। छि
१९५१। आ वर्षमान अमेमे शिवरात्रि प्रसन्न नेपाल
२२ मुनाइती करी तेनुं के नालुवा, नेवा, विचारवा, अनुभव
सायक अवशोक्त कर्पु छे ते जम् पुस्तकभा रज्जु करवाभा आचरुं
पुस्तकनी किमंत मात्र रु. ०-१-०.

ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਮਹਾਂਵਾਜ਼ਾ ਭੇਜਣਾ:—

नारदपुत्र पुत्रोत्तम आंगारु,

આધના નીચાઈ-જોડી મનર-મુંબ

